

veřejných poměrův, jen poněkud spořádanějších? Schopen k zastávání nejpřednějších úřadův státních, Sladkovský volil raději postavení českého spisovatele a řečníka; moha dosíci nejvýnosnějších hodností veřejných, vybral sobě raději skrytu chudobu. Postava ozdobená občanskými ctnostmi antickými sklonila se v předčasný hrob, u něhož stojíme my v němém žalu nad ztrátou tak bolestnou.

Ferd. Schulz.

Moravské Valašsko, kraj i lid.

Popisuje

František Bartoš.

Sestoupíce v německé Polomi s vozu železničního, vsedneme na poštu Rožnovskou a pojedeme směrem východním po „císařské“ první dědinou, Dubem (Daub) ještě německou, až pak za hodinu se ocitneme v dědině „moravské“, v Kočičí Lhotě. Odtud zabočíme na jih na silnici okresní a za půl třetí asi hodiny přes osady Palačov a Lešnou dorazíme do města Valašského Meziříčí, první to osady čistě valašské, od něhož toliko řekou odděleno jest městečko Krásno, na pravém břehu Bečvy se rozkládající. Z Meziříčí pojedeme opět směrem východním, údolím dolní Bečvy dosti prostranným a úrodným, jež v pravo i v levo ohraničeno jest mírným pohořím lesnatým a prostoupeno sem tam svěžími háji olšovými. Cesta vede nás dědinami Zašovou a Zubřím, v pravo od silnice vidíme na stráni vesnici Veselou s kostelem katolickým a v útlém údolíčku ukrytou dědinku Střítež s novým chrámem gotickým evangelíků vyznání helvetského. Po tříhodinné jízdě ocitneme se v rozkošném, světoznámém městečku léčebním Rožnově. Odtud silnice do Karlovic vedoucí odbočuje v pravo do řečiska Bečvy, napořád ač ještě znenahla stoupajíc. V pravo i v levo vystupují velikáni horští, jichž řadu počíná staroslavný Radhošť pnoucí své velebné téma 3556' nad hladinou mořskou, za ním v polokruhu následují Kněhyňa, Bulkovina, Zimná, Kladnatá, Vysoká, Soláň. Údolí Bečvy mezi oběma pohořími dosti jest široké, avšak prostoupeno jsouc mírnými pahorky, Posklami zvanými, ve dvě úzké úžlabiny se dělí. Pravou vede silnice dědinami Tylovice, Hážovici, Vigantici, Hutiskem a Solancem, levou přehledně vystoupíce na Posklu nad kostelem Hutiským, odkud přerozkošný rozhled nám se otevírá jednak k Rožnovu, jednak na dědiny Dolní, Prostřední a Horní Bečvu, roztroušené v půvabném údolí Bečvanském a v rázotkách horských.

Za dědinou Solancem silnice velmi zpříkra vystupuje na horu Soláň 2700' vysokou; poněvadž koně prázdného vozu co táhnouti mají, sestoupíme a kráčíme pomalu pěšky. Na hoře, „na čertáku“ je slušný hostinec a několik samot roztroušených sem tam. Nabaživše se velikolepého rozhledu po valašských horách na všech stranách mohutně vystupujících, sjíždíme dolů, cestou neméně srázou, až pak asi za půl třetí hodiny pojedeme do Karlovic, kdež nyní jest poslední stanice

poštovní. V Karlovicích ocitnuli jsme se v údolí Bečvy horní neboli Vsacké^{*)}) značně nížím a mnohem vyšším nežli jest poříčí Bečvy dolní čili Rožnovské, pročež hory v pravo v levo vystupující nejsou poměrně tak vysoký.^{**) Z Karlovic půjdeme pěšky podél Bečvy údolíčkem idylickým do Nového Hrozenkova, kdež opět vstoupití můžeme na poštu Vsackou ajeti přes Halenkov, Hovězí, Johanovou, Ústí na Vsetín, cestou rovnou jako na dlani. Ze Vsetína pak poříčím Bečvy dojedeme poštu přes Jablánku a Pržno za čtyři hodiny nazpět do Meziříčí.}

Takto urazivše do kola asi deset mil cesty projeli jsme říkajíc jádro kraje valašského. Rozumí se však samo sebou, že cestujíce za zábavou a poučením, nepojedeme v jednom kuse, nýbrž dáme si na čase alespoň 14 dní, zastavíme se na místech příhodných, prohledneme si kraj i lid a pocestujeme co nejvíce pěšky. Hned v Meziříčí pobudeme den, prohledneme si přívětivé město, podíváme se na pěkné výrobky žáků školy řezbářské a navštívíme v Krásné znamenité sklárny Reichovy. Z Rožnova se nám ani nebude chtít. Městečko přívětivé, poloha jeho rajská, občanstvo národně probudilé, podnikavé, čilé a bodré, procházky na blízku i o podál přerozkošné, životy jako snad v žádném jiném městě lázeňském, laciné a pohodlné. Neopomeneme vystoupiti na velebné téma staroslovanského Radhoště, odkud rozhled čarokrásný, jakého málo která hora poskytuje, kdež zároveň prohlednouti si můžeme salaš a podívat se, jak se připravuje proslulá žinčice a valašská brynda. Na Karlovicích stojí za podívanou starobylý dřevěný kostel s vazbou velmi umělou, uvnitř velmi vysně upravený, a velikolepé sklené hutě Reichovy. Co však nás všude zajímati bude, je překrásná a přerozmanitá krajina horská. Ta rozkošná údolíčka vinoucí se křivolkým směrem podél Bečvy a jejích přítoků, na stráních tulesík, tu malá polanka, tu zase pastvisko s pasoucím se skotem a bravem, sem tam dřevěná chaloupka zpod stromů na ten boží svět pochlédající, toť pravá pastýřská idyla, jakých málo kde nalezti. A k tomu všude ten čerstvý, čistý horský vzduch, jak zdravo se jím oddychuje!

Co nám mimo tu to tu z Valašska ještě zbývá, jsou některé postranní vesnice v ráztockách horských rozptýlené a pak výběžky jeho kolem tohoto jádra se rozkládající. Asi hodinu cesty od Hovězí ve hlubokém údolí horském rozkládá se farní dědina Zděchov; v pravo od silnice Vsacko-Meziříčské zbývají nám osady Rouštka, Bystřička a Bystřice v poříčí Bystřičky, přítoku to Bečvy roztroušené. Ze Vsetína směrem jižním vede nás silnice valašskými dědinami Ústím, Leskovcem, Polankou, Lužnou, Lidečkem, Lidčem, Potčem do města Valašských Klobouk.

Od této hlavní silnice Klobucko-Vsacko-Meziříčské odštěpují se tři silnice poboční směrem jihozápadním. První vede z Polanky na Prlov a Pozděchov, odtud srázným kopcem dolů přes Bratřejov a Lhotsko

^{*)} Od jmena Vsetín tvoří se přídavné *Vsacký* nikoli *Vsetinský*.

^{**)} Ústí Bečvy Rožnovské u Vsackou povýšeno jest nad hladinu mořskou 288·9 m., most u Vsetína 346·4 m., most v Johanové 362·8 m., most na Hovězí 378·3 m., stav na Bečvě v Halenkově 429·2 m., ústí Stanovnice do Bečvy v Hrozenkově 475·7 m., výška u kostela Karlovského jest 515·8 m. nad hladinou mořskou.

do Vyzovic. Druhá ze Vsetína překrásným údolím přes Roketnici a Lhotu do Liptála, odtud velmi příkrým kopcem Sirákovem dolů na Jasenou a Lutonínu tolíkéz do Vyzovic. Třetí pak odštěpuje se nedaleko Jablánky, vedouc přes Ratiboř, Hoštálkov, Drštíkovou, Kašavu, Lukovec do Fryštáku.

Klobouky a Vyzovice leží na rozhraní živlu slováckého, Fryšták směrem k Holešovu hraničí se živlem hanáckým, směrem ku Zlínmu se živlem slováckým.

Mezi těmito třemi silnicemi zbývá nám několik ještě osad valašských, roztroušených v údolích nebo po návrších předhoří valašského: městečko Slušovice s přifařenými dědinami Březovou, Hrobici, Neobůhou a Trnavou; farní ves Všemina s Dešnou, Hvozdnou s Ostratou, Velikou a Veselou. Ke Kašavě mimo jmenovanou již Drštíkovou přifařeny jsou ještě dědiny Lhota a Vlčková mimo četné paseky.

Mimo tento obvod horský počítají se ještě k Valašsku města Kelč a Frenštát s okolními vesnicemi; ale podřečí Kelecké značně se liší od čisté valaštiny některými zvláštnostmi nápadně podobnými dialekту českému, kdežto podřečí Frenštatské již se schyluje k tak řečené laštině. Všech Valachů počítá se na 150.000.

Jako hornaté krajiny vůbec později osazeny byly nežli úrodné roviny, tak jmenovitě pralesy valašské zajistě v pozdějších teprve dobách své obyvatelstvo dostaly. Z různých slov, jež se posud v nářečí moravských Valachů zachovala, nade vši pochybnost postaveno, že mezi původními osadníky zastoupen byl také živel *rumunských* Valachův, odkudž našim Valachům jméno zbylo. Z důležitých v té příčině jmen místních udržela se toliko jmena hor *Díl* a *Hážovské Díly* (rum. *děl* = kopec), *Magurka* (rum. *măgură*, pahorek) a *syhla*, což znamená lesní lučinu vůbec (rum. *sîlă* = silva). Tím však více zachovalo se název rumunských v terminologii salašnické, kteráž jest říkajíc všecka rumunská.

Rumunský živel ve století 12.—16. rovinul znamenitou rozpínavost, usadiv se značným počtem jednak v Alpách Dalmatských, v Pomoří, Srbsku a Charvatsku, jednak v Sedmihradech a v Bukovině, odtud mezi haličské Rusy a Poláky osadníky a pastýře vysílaje, za jichž poslované potomky jmenovitě haličští Huculi se pokládají. Z Haliče pastýři tito dále se ubírali se svými stády, až se dostali i do hor nynějšího Valašska moravského, kde však jako jinde s obyvatelstvem slovanským v jedno splynuli.*)

Ostatní osadníci přibyli asi ze Slovák moravských a uherských, neliší se valně nářečí valašské od slováckého. Tak ve druhé polovici st. 17. přistěhoval se jakýsi Michal Orsák z Dindeše do Nového Hrozenkova. R. 1685 daroval mu hrabě Illiešházy fojtství Hrozenkovské. Od té doby Orsáci tak se rozplodili, že nyní jest v Hrozenkovské škole 93. dětí Orsáckých. Četní tito Orsáci mají nyní zvláštní pří-

^{*)} Srv. Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen. Von dr. Fr. Miklosich. Wien 1879.

zviska, jimiž se obyčejně jmenují: Vávra, Bitalovský, Vrančovský, Pavlovský a j.*)

Některé podrobnosti hledíc k osazování valašské krajiny v pozdějších ještě dobách zavírají v sobě zápisky rodiny Kretovy na Hovězí. Psány jsou úhledným písmem, tak řečenou frakturou německou, jazykem spisovným dosti čistým od příměsků dialektyckých, napřed prostomluvou pak veršem Dalimilovským, z čehož viděti, že původcové jejich byli znamenití písmáci. Poněvadž zápisky ty i sice zajímavé zprávy obsahují o primitivním budování chalup valašských, o starém kroji, o poměru tamější vrchnosti ku svým poddaným opravdu patriarchálním, budiž mi dovoleno něco z nich tuto položiti.

„První předek našeho gruntu byl nějaký Matyáš Kret, rozený Uher, ve Slezsku obydlený, dosti zámožný, a jak se z jeho vlastního škrantu, který tenkráte před rukama jest, vidí, i ve psaní vyeviřený. Ale pro jeho jakési tehdejší obřady a přečinění, ve které se po prohlášení útrpného práva r. 1708 vydaného, zapantál, byl z tamodtud vypověden anebo vida se vinen, dobrovolně ustoupil. Té doby tato veliká obec Hovězska teprva z pustiny a hor povstávala ***) a od rozličného lidu v ní přijatého se obsazovala a budovala. Tak rod Kroupů pošel z Pozlovic, rod Babiců a Janoušů z Vadovic, rod Křenků a Sivků z Bialej, rod Šafinských a Piskláků ze Zašové, rod Kapitánů z Pruska, Blinků z Pomořan, t. j. z nynější „Krovacie“ atd. Když pak pozdějšího něco času blahoslavené paměti hodný tento dědičný pán Karel Podstatský z Prusinovic ***) na statku Hovězí, ještě maje některé kusy pole pusté, lidi přijímal, na ně usazoval a tuto dědinu sobě zvětšoval, hlásil se u něho i tento náš předek Matyáš Kret o něco takového a byl i skutečně vyslyšen a dle své žádosti, kolik sám žádal, kusem pole na obydli a výživu podělen. Ale pro nás, jeho potomky, bohužel toto jeho hlášení bylo již takořka pozdě, a co lepší místa, byla již obsazena. Dáno však i našemu předkovi na vybranou ze tří míst, která se nyní Chalupky zovou. On sobě vybral nad Husénkami, na vršku pod kopcem řečeným Hrachovcem. Tuto náš předek obydli stavěl, tam na všech stranách dřevo rubal. Co se dotýká této budovy ve výstavnosti, byla ona ovšem jako všecky jiné dle tehdejší formy vystavena: ze dřeva oblého a místo tesání jen z kůry odřeného, úhly nerovné, sem tam zřezané; okna v domě tři byla malá, neotvárací než zabetněná. Desky na svisle, na poval (strop) a na dveři všecky byly jen dřevěné, panty u dveří nejvíce dřevěné. Na místo stolu buk, kde rostl a stál, jenom že se trochu vysoko a pěkně hladko pilou uřezal.“

„Živil se nejenom orbou a chovem dobytka, ale i z lovů a včel. Řád hospodářský (nářadí) moc nekoštoval, pomimo pily, sekýr a motyk nic nepotřeboval. Též i v šatstvu moda nízká bývala, huňa valašská všem postačovala. Z ní papuče krpčené a k tomu kopítka, z ní nohavice, vesta a na vrch župica. Avšak na okrasu všech těch Hovězáků

*) I sice jedno a též jmeno velmi často se vyskytuje v dědinách valašských. Ve Zděchově plno je Baroňů, v Leskovci Much, v Ústí Krampot a Trlic, na Halénkově Šuláku.

**) Obec Hovězska mnohem starší jest, zde se snad míní toliko její rozšíření.

***) Byl pánum na Hovězí r. 1696—1718. Volný Top. IV. 492.

nit černá huněná stačila těch časů. Ona místo výložků, knoflíků i sňurek všecky šaty krášlila, jí měl každý za vděk. Také ženská moda málo dražší byla, neb kordúlkы červené, pančochy baryené, střevíce kožené, to žádná neměla. A ty drahé fértochy, šátky ještě nad ně těchto časů patřily urozené dámě. Zde našich milých ženských moda osiřela, stará nové, nádherné ustoupit musila přes lesy, přes kopce do Slovák na Láze, a tu se usadila, zde jest ji přeblaze. Kdo si ji chce cajchnovat, at se sem dostaví, moc barev mu netřeba, blajštiftem to spraví.“

„Nyní mody zanechám, obrátím se k rodu, o kterém jsem svrchu psal, zas dále povedu. Poněvadž těch časů pán Karel Podstatský velkou radost míval v pěkném hospodářství, z té příčiny i gruntu začasté objízděl, kdo dobré hospodařil, pochvalu mu dával. Také předka našeho nikda nepominul, by se k němu nestavil a s ním nehovořil. O čem hovořili, to neví žáden z nás, ale to se dobré ví, že nejvíce o včelách. Nebo radost velikou oba ze včel měli, a Matěji Kretovi předobře se vedly. Tož zde hostem býval, však vždy v stejnou modu, pagáčem pohančeným s pěkným kusem medu. Za řeči jedenkráte pán Kretu povídal, že by mu k té chaloupce půl gruntu ještě dal; tento grunt že jemu Šopa vypovídá, že ho celého nechce, že málo synů má, že bez vší roboty jemu to chce dát a pro časy budoucí listem utvrdiri. Převelice dobrého měl Kret pána k sobě, ale jeho dobraty málo vážil sobě. Neboť se poděkoval, že to nechce mít, ale na tom, co již má, že se chce živiti. Tento pán předobřý, ještě když odjízděl, dal mu k tomu deset dní, aby si rozmyslel. Aby sobě rozmyslel na časy budoucí, že ho dělá šťastného i potomky jeho. Žena, když to slyšela, radostí hořela, že to místo již bude, na které myslela. Pročež v těch dnech desíti ustavičně ptala, pokoj si nedala, jeho naváděla, aby vděčně přijali, co jim pán daruje, a že mohou být vděčni, že je tak miluje. A tak ho navedla jak Eva Adama, dar nahotovila a sama proslíšla. Však přec půl gruntu nechtěl vzít, že má dost třetinu, aby ten list tak napsal, že tak jeho přijmou. Roboty darované že nežádá mívat, ale že chce s druhými svém pánu jí zbývat. Pán se tomu podivil, také jeho paní a ještě mu do týdně termínu přidali. Aby sobě rozmyslil obzvlášť pro potomky, že ti nebudou zbývat tak lehce roboty. Že jak se to za něho těchto dob odbývá, kdo kolik chce odbude, rešt se mu nečítá. Žena každé slovo si dobré měřovala a svojemu manželu pilně vykládala. Tak jak byl čas určený, oba k svém pánu šli, ale Matěj na svém stál, by se tak list napsal. Grunt jest darovaný, dobré pro potomky, ale byl by tisíckrát lepší bez roboty, kterou pán chtěl darovat za faséčku medu, ale Matěj to nechtěl, neb myslil v tu dobu: že by taky poddaný, jenž robot nezbývá, svým budoucím pánum vždy nemilý býval.“

Takové přivolávání cizích osadníků a usazování jich na pustých gruntech zajisté i v dobách pozdějších se přiházelo; bylo chudobné naše Valaško, jakkoliv obstoupeno jsouc kolem do kola vysokými horami a jimi od ostatního světa jako odděleno, ba jsouc vlastně všecko samá hora, samý kepec, přece prodlením času postiženo nejednou pochromou, svými následky obyvatelstvu tamnímu nanejvýš záhubnou a osudnou. Za války třicítileté i Švédové i císařští byli zde nejednou

nemilou návštěvou. Roku 1663 sveřepí Tataři, spojenci turečtí, všechnu krajину Klobuckou a Vsackou poplenili a vypálili a přes 2000 lidí odtud do zajetí odvlekli. R. 1683 Turci ukrutně rádili v týchž krajinách, a ještě r. 1708 uherští buřiči pod vůdcem Ladislavem Očkajem Vsetín a okolí spustošili a na tisíc lidí pobili.*)

Týmž časem loupežnické roty z Uher a z Haliče na půdu valašskou přestupovaly, nalézajíce v tamních horách a ráztočkách bezpečný útulek, odkudž osamělé paseky ano i dědiny a města přepadávaly a drancovaly. Proti nim z obyvatelů valašských zřízen zvláštní sbor *portášů* neboli *fortášů*, národních to četníků, kteríž z počátku toliko v čas potřeby svolávání a pak zase rozpouštěni bývali, až r. 1717 ve stálou četu jsou zřízeni. Skládal se pak tento sbor portášský z poručíka, ze šikovatele, náměstka šikovatelova, pěti desátníků a 54 prostých. Za zbraň portáši měli silný obušek, krátkou pušku, obyčejně perletí a mosazí vkusně vykládanou a šavli. Mimo to měli pletenou mošnu na chléb, „toulec“ na prach a olovo, provazy na spoutání chycených loupežníků. Uniformou jejich byl národní krov valašský. Poručíkem býval některý zámožný fojt, který sbor doplňoval tím spůsobem, že na uprázdněné místo po třech kandidátech navrhoval krajskému úřadu, ten pak přeptav se o jejich mravní zachovalosti a spůsobilosti u jejich vrchnosti, jednoho z nich zemskému gubernium doporučil. Platů dostávali poručík 30 zl., šikovatel 6 zl., desátníci po 5 zl. měsíčně, prostí po 8 kr. denně, záčež si opatřovali zbroj, střelivo a všecky ostatní potřeby. Sbor dělil se v šestero desátnictvo po devíti mužích a jednom desátníku. Tito měli své byty v Hrozenkově, v Lidečku, v Hoštalkově, v Bystricce, v Čeladné a na Karlovicích. Z každého desátnictva povinni byli čtyři prostí se svým desátníkem celý měsíc ponůcky ve svém okresu vykonávat, načež od druhých vystřídání. V čas potřeby bylo však celému sboru vytáhnouti. Poručíkovi a šikovateli náleželo vrchní dozor nade všemi vésti a za měsíc alespoň jednou každé stanoviště přehlednouti. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 10. prosince roku 1829 sbor portášů zrušen, ale chytré jeho kousky a hrabré boje s loupežníky posud žijí v pověstech lidu, jimž hojně tolíké látky poskytly bandy zbojnické a jich poklady po horách valašských prý pozakopávané.**)

Krajina valašská, jak už podotčeno, všecka jest vysočina hornatá, „roveň“ více méně široká prostírá se toliko v údolí obojí Bečvy, kdež také půda jest nejúrodnější. Jmenovitě poříčí horní Bečvy jeví patrný ráz vyklučovaného pralesa, prorvaného četnými přítoky Bečvy tu směrem rovným tu křivolakým. Údolím takto povstalým, jež bud někde v horách končí, bud kolem velikého kopce se otáčeji, jinde zase v několikero ramen se rozdělují, na Vsacku říkají „doliny,“ na Karlovsku „ráztoky.“ Osad pak jen nepatriá část na rovní při silnici se rozkládá, ostatní chalupy roztroušeny jsou po těchto dolinách a ráztočkách a po vrších okolních. Obyvatelům rovně říká se „rovnané,“ tém co bývají v ráztočkách a na kopcích, „vršané.“ Tím osady valašské nabývají veliké

*) Srovn. o věcech těch Ř. Volného Topografii Moravskou.

**) O portáších zevrubařně pojednáno v kalendáři Koledě na rok 1854 str. 49 a v Brněnském „Notizenblatt der historisch-statistischen Section,“ 1858 č. 8.

rozsáhlosti. Karlovice na př. rozptýleny jsou na prostoře více než dvou čtverečních mil v 11 ráztočkách až dvě hodiny cesty od kostela vzdálených, jichž jména jsou: Bzoví, Jezerný, Miloňov, Miloňovek, Léškový, Hanzlůvka, Pluskovec, Pluskoveček, Pofatý, Rybiansky, Rozvalena.

Chalupy valašské málem všecky jsou dřevěny. V letech padesátých byly v Rožnově i na „ryňku“ domky patrové všecky ode dřeva s podloubím do kola. V některých osadách, jmenovitě na Karlovicích viděti dřevěné domky velmi úhledné a vkusně zařízené, většina jich však neuchylila se posud hrubě od původní, primitivní formy v zápisích Krétových popsané.

Když se nová chalupa buduje, položí se na zemi do čtyř úhlů čtyři kameny „podúhelníky“ zvané, na nich sbije se „srub“ z osmi, z devíti dřev ráděně otesaných, na srub připevní se podkrovnice, do ní ve dlaby krovu a svisle, střecha se pobije šindelem. Na podúhelníky položí se po penízi, šestáku nebo čtvrtáku, kterýž pak se ukryje v díre ve spodním dřevě vydlabané. To proto, aby se peníze při domě držely. Skuliny mezi dřevy mechem se vycpou (vymí), v jizbě pak se hlinou vymaže a oblíčí.

Zvláštní kuchyně v chaloupkách těchto nebývá. V jizbě, v pravém koutě ode dveří jest pec, při ní z předu tak řečený „kútek,“ kdež se na „vatře“ (ohniště) topí a vaří. Nad kútkem je zděný komín vyčnívající nade střechu. Do let padesátých býval komín dřevěný sahající toliko do stropu, odkudž pak otvorem kouř na „háru“ (půdu) se valil.

Nábytku v jizbě po skrovnu: na pravo níže povalu (tlá, stropu) táhnou se podél přes jizbu dva tenké trámece vedle sebe (lišta), na něž se všelico staví, od nich napříč ku pravé stěně připevněna jsou dvě tři bidla, na něž se věšívají všední šaty. V levém koutě z předu stojí stůl o skřízených nohách, za ním do kouta dvě dlouhé lavy, naproti stolu v pravém koutě „ložnice“ (lože). Ode dveří v levém koutě „police“ na náčiní, často pouhlé prkno, v pravém při peci mlýnek nebo žernov.**) V koutě nade stolem obrázky svatých na skle hrubě malované.

V komůrce je „súsek“ (truhla) na mouku, bečka na zelí a příhrada na zemiaky. Truhly se šatstvem svátečním i s penězi uhospodařenými jsou na hůře, nehořívát na Valaších, ač se tam posud namnoze svítí světidly (dračkami) a zlodějů tam ještě není.

Starý krov valašský jest nejen pohodlný a praktický, nýbrž i velmi svěčný. *Košula* valašská má široké rukávy otevřené, na ramenou a při rukou modrými nitmi vyšité, obojek při krku na palec široký také vyšíváný. Na prsou zapíná se „zapínákem“ z kosti nebo perletí zvici tolaru, vyrytým „na kmín“ nebo „na rozmarýn.“ Košile na všední den je z plátna konopného nebo „pačesného,“ na neděli z tenkého plátna lněného. *Nohavice* mají střih uherský. Ušity jsou jedním švem, bud z venku („na talér“) nebo v rozkroku, zapínají se přes páč „lýstek“ (lýtek) na haklíky a opasují řemenem na páč druhá sáhu dlouhým, žlutými knofily ozdobeným, kterýž v zadu křížem jest zavěšen na mosazný kroužek. Vesta valašská jmene se *brunclečk*; je všecka (i záda) ze

**) Mlýnek se točí rukou, žernov se šlape nohou.

sukna barvy „hřebíčkové“ nebo modré, bez obojka, okolo krku hodně vystřížena. Na pravé i na levé straně ozdobena je při krajích dvěma úzkýma šňůrkama na dél příštýma, k nimž přilehají napříč krátké šňurečky se třapečky na koncích, vše barvy modré; na pravé straně při šňůrečkách příštých jsou drobné knoflíčky mosazné hustou řadou svrchu dolů. Při krku a dole jest po jedné nebo po dvou dírkách na zapínání.

Svrchním šatem (kabátem) jest župica po kolena. Na pravé straně příšity jsou na ozdobu olověné „bombíky“ (kulaté knoflíčky), na levé „pakošky“ (trojhrané, pleskaté knoflíčky). Mezi bombíky příšity jsou „babčice,“ mezi pakoškami haklíky na zapínání. Bombíky i pakošky krejčí valašský sám si lije z olova. Obyčejně brunclek i župica nosívají se nezapjaty.

Na Rožnovsku je Vsacká župica „halenou“ na všední den; župica je tam kabát sváteční, dlouhý, ze zeleného sukna. Na zimu mají „dubový kožuch“ po páse.

Klobouky hospodáři nosívali široké na spůsob dratařských (širáně), svobodní chasníci vysoké, kuželovité, ozdobené aksamítovým „šmukem“ (pentličkou) a vlněnými šňůrkami. Za starodávna nosívali jiné jakési klobouky, jimž „gevěrec“ říkali.

Za obuv měli *papuče* a *krcpe*. Papuče zhotovují se z huně, podešve mají buď prošity dratvemi nebo podšity koží, bez podpadků; na lýtkačích zapínají se na haklíky. Krpec skládá se ze dvou částí: napřed se obuje na nohu „kopýtce,“ huněná to punčocha, na kopýtce pak přišnoruje řeménky („ofrakuje se“) krpec kožený z jednoho kusu kůže vykrojený. Nohavice, župica i papuče na všední den byly z huně bílé, na svátek z huně černé.

Vlasy nosívali v týle při krku dlouhy, ostatek na krátko ostříhány, jako Hanáci.

K celému stroji valašskému náležel „obušek,“ malá sekyrka o dlouhém topoře, bez něhož Valach nikam nevychází.

Hlavní části šatu ženského jsou: *rubáč*, *rukávce*, *kasanka*, *kordulká*, *fértoch*.

Rubáč, spodní to část košile ale od rukávců, horní části oddělená, ušit je ze hrubého plátna konopného, na něm příšito „oplečeř“ do půl prsou a zád sahající, na prsou uprostřed přestřížené. Na oplečeř příšity dva „tračky“ (kšandy), na něž rubáč zavěšen jest na ramenou. Na to oblekou se krátké rukávce z tenkého plátna, s rukávy širokými do půl loktů, na ramenou i na obojku modrým na tři prsty vyšívané. Kasanka je sukně z bílého plátna; místo ní nosí se nyní sukně z plátna modrého nebo kanafasová.

Kordulká z červeného sukna, z předu dosti hluboko vykrojená, nepřiléhá k samé sukni, tak že oplečeř na půl druhé dlaně viděti; obyčejně nosí se nezapjata.

„Pančochy“ nosívaly dříve „ubírané“ (na varhánky), jež se přes celou nohu natáhnouti mohly, nyní nosí „natahačky,“ obyčejně punčochy. Za obuv mají jako mužští papuče, krcpe nebo „střívě.“ V zimě nosí „dubový kožuch“ po páse, lemovaný liščinou.

Vlasy ženských svobodných jsou na hladko učesány, na předku rovným půtcem rozděleny, v zadu v „lelfík“ (cop) spleteny, k němuž připleteny na mašli dlouhé pentle. Ženské vdané a „závitky“ (díky nezachovalé) mají vlasy ve šňůrky spleteny a okolo hlavy otočeny a pokrývají je bílým čepcem obyčejně háčkovaným s úzkou vyšívanou „mřežkou.“

Nyní, jako jinde u nás, i na Valašsku krov národní hyne vůči-hledě; mužští nosí „gatě“ téhož takměř střihu jako spódky „městské,“ jen že se nosí na řemen, vestu s obojkem a „kabaňu“ (špenzr), klobouk na hlavu jaký koliv. Ženské rubáč s rukávci spojují v obyčejnou košíli a kordulku oblibily si černou, aksamitovou.

Ve svém národním kroji vypadá Valach stepilý, vysoký, mrštný, jako ta jedle jeho lesů, v novomodním tomto obleku jak ubohý protetář městský, sevrklý a neobratný.

Bosých lidí na Valašsku málo viděti; všecko chodí obuto v zimě v létě.

Hlavní stravou valašskou jsou „zemáky a zelí.“ Urodiloli se toho „do Pánabohu,“ bude Valáškovi hej, nebojí se v zimě hlaď. Masa hovězího mimo vzácné slavnosti rodinné stál valašský do celého roku nepozná, ba i chléb jen u zámožnějších najdeš. Nejzácnější jídla jsou kaša pohančená omaštěná „škrakou“ (rozpuštěnou slaninou se mlékem), uzené klobásy s kyselou máčkou, šísky t. j. kousky čili škubánky s trnkami (povidly), koláčky (= halužky, noky), omastěné máslem nebo škrakou a posypané sýrem, podlesníky, kteréž se připravují takto: Sýrové zemáky postrouhané smíchají se s vařenými rozmačkanými a s kyselým mlékem, těsto rozmaže se po tenku na zelné listy, upeče se a pomasti. Jedí se buď samy nebo s „maščenkou“ t. j. máčkou ze sladkého mléka moukou zahrkaného. Těchto jídel však jen zámožnější dopřáti si mohou, chudina je zná toliko dle jména. Koláče bývají jen v úročité svátky, šísek (knedlíků) a jiných rozmanitých moučných jídel slováckých a hanáckých Valaši neznají. Vzácnou lahůdkou jest „bílý chléb“ od pekaře, jehož se dostává jen ženám šestinedělkám a nemocným. Nemáli nemocný chuti už ani na bílý chéb, pak ho již odvzdávají do vůle boží.

Hlavním jídlem na Valašsku je snídaní a večeře. Tu se vaří zemáky se zelím, krupice ječmenná nebo pohančená na žernově natřená nebo „šupaňa“ t. j. pohanka na vatře upražená, na mouku semletá a ve vodě uvařená; jí se se mlékem nebo s maštěnkou. Někdy bývají také „štěrky“ (struhánek) ve mléce zavařené.

O poledni se nevaří, nýbrž „svačí,“ co zbylo od rána. Ve „žniva“ zámožnější svačí o poledni chléb s brynzou nebo se mlékem, chudina zemáky se mlékem neb i suché. Nádenníci dostávají dvojí svačinu, v 10 hodin před polednem a ve čtyři odpoledne po krajici chleba a sklince kořalky.

A na tuto bídnu stravu přijde Valachovi všelijak zaháněti. Orné půdy poměrem k obyvatelstvu je příliš málo, nad to nejpěknější kusy „na rovni“ jsou majetkem velkostatku, pročež orba jen malou část výživy poskytuje. Řádné obdělávání půdy stíženo velice tím, že polnosti jsou velmi rozkouskovány na díly až po půl i po čtvrt měřici, kusů

na několik měřic po skrovnu jest. A některé kousky takové vzdáleny jsou až na dvě hodiny cesty na vysokých kopcích, kamž s vozem přistup velmi nesnadný. Toliko Karloviané mají pozemky pospolu a při nich i pěkné lesíky.

Hledíc k majetku osadníci jsou: sedláci, podsedníci, chalupníci (domkáři) a podludníci. Sedlák na Hovězí má čtvrt gruntu, t. j. pod 40–60 měř. pole rozděleného až na 40 kousků a se 20 měř. „pasynku.“ Celych čtvrtí je však už velmi málo, rozděleny jsou až na osm dílů! Podsedník má 6–16 kousků po čtvrt, půl měřici až po dvou měřicích, chalupník ještě menší počet takových kousků. Podludník bývá v hoferství u jiného, nemaje svého nic. V některé jizbě přebývají dvě tří rodiny o 12 osobách. Výměnkář na Valaších nemá svého bytu, jako na Hané. — Lépe jest nyní v té příčině pasekáři nežli bývalým sedlákům a podsedníkům. Ten má chalupu postavenou na svém poli, jehož má na 10–16 měřic mimo lučinu a pasynek. Viděl jsem na takových pasekách horských dosti slušné obilí, pěkný ovocný strom: jabloně, hrušky, trnky (švestky), třešně, a bylo tam i sedmero hovězího dobytka, 18 ovcí dojek a 10 jalových.

Na Hovězí nejlepší obilí sype po měřici země ječmen 9 měřic, žito (pšenice) 7, oves 12, a nájemného platí se na rovní průměrně po 12 zl. z měřic, na Halenkově a Hrozenkově až po 18 zl. Na měřici špatnějšího pole prodává se po 45 zl., nejlepšího po 80–100 zl.

Obilí ozimé seje se tolíko na rovni, a to v poříčí horní Bečvy jen při Vsetíně. Na Hrozenkově, na Karlovicích a „na vrše“ *) všude sejí tolíko jarní. Mimo zemáky a zelí pěstují se tyto druhy obilní: réz (žito ozimé; na Karlovsku jí říkají obilí), jarka (žito jaré), ječmen, oves trojí: oves (obyčejný), rychlík (krátký, zrnatý) a ulehlový (seje se „na vrše“ a jest o polovinu delší obyčejného), něco žita (pšenice), pohanka, vyka, konopě a něco lnu. Často seje se dvojí i trojí obilí smíšeno, kteréžto směsky zvláště jmena mají. Ječmen se žitem slove *míšanina*, réz se žitem *súržica*, ječmen s pohankou *spolina*, oves s vykou *vyčák* (dobytku, ale i na chléb!), ječmen se rží a se žitem *troják*.

Poněvadž v hornatém kraji valašském častěji pršívá nežli na rovinách, „zboží“ (obilí) ve „žniva“ neklade se na pokládky, nýbrž váže hned za „kosákem“ (srpem). „Žnica“ užne napřed hrstku obilí, položí na zemi, pak berouc levou rukou obilí při samém klásí do hrsti, pravou při samé zemi kosákem „seče“, na prostřené „probříslo“ klade a hned sama ve snopek váže. Delší zboží, žito, réz váže se ve dvě povíselka při klásí a při spodku, a snopek takový je zvítí došku. Za žnicemi postupuje chlap, „zábojem“ (zelezným kolem) „vygume“ (vybijí) do země díru, do ní vrazí dřevěný, hladký kolek a naň napichuje snopky křížem do čtyř rohů, k zemi směrem šíkmým, klásím vzhůru. Na jeden kolek napichne se po 16–20 snopkách. Děšť obilí takto složenému neuškodí, voda snadno steče, a když slunce zpod mraku vyskočí, malý snopek brzy proslne. Proto se říká: „Kolek poloviční stodola.“ — Oves a ječmen nedává se na kolek, nýbrž váže

*) r a l' jest *dlouhé r a l'*

v „táčky,“ kteréž se řadou na strmisko staví. Táčka je malý snopeček, nemnohem větší nežli „kýstka,“ v niž jinde chudina klásí na strmisku posbírané svazuje. Táčky takové stojí na poli týden, pak se po čtyřech sváží v povříslo březové nebo vrbové a odvezou do stodoly. Pohanka stojí týden v táčkách, pak se dá na 14 dní do kolka. Jako jinde obilí počítají na kopy, tak je chudobný Valašek počítá na kolky a na táčky. Kolek dobrého žita sype po čtvrti. Jetelina suší se na „ostrévkách,“ jimž na Karlovicích říkají „strzuby.“ Ostrévka je stromek jedlový, okleštěný tolíko z menších větvíček a na koncích „konárů“ (haluzí) větších. Seno skládá se do „babinců“ (kopek); rozloženým babincům říkají „okršle.“ Žně bývají na Valaších dobou značně pozdější nežli na rovinách moravských. R. 1878 žali na Hovězí ječmen dne 9., žito dne 11., jarku dne 17., oves dne 19. srpna, ale to jen na rovni, na vrších podle polohy protahuji se žně přes celý měsíc září ba někdy až do října, tak že druhý oves připadne sněhem.

Ovocný strom na Valaších dobře se daří na stráních od severních větrů chráněných, a měli by Valaši větší užitek z něho, kdy by si ho bedlivěji hleděli. Jestí mnoho pustých strání, kde by strom ovoce znamenitě prospíval. Jako na Slovácku tak i na Valaších nejvýnosnějším stromem je trnka (švestka), ježíž ovoce bud se suší v suširně nebo na povidla (trnky) „smaží“ ve „smažírně“ (kotlině). Mimo trnky obyčejně pěstují se také trnky bílé, špendlíky, durancie, varáčky (kulovačky). Jablek nalézají se tyto druhy: kuželky, šmurky, křeháče, valinky, kočičinky, vinné, míšenky, dvorčinky, jádernice, rajské; hrušek: kořenáčky, cibule, dule, jakubinky, vraníčky, pasečanky, šedůvky, vácslavky, císařky, medůvky, figule, smolénky, pečítky, vavřenky, hodule, zelenky, zimnice, vísahy. Třešně jsou tolíko drobnice (černice a bělice), teprva nyní počínají štěpovat „vinohradky.“ Ořechů vlaských velmi málo jest, v celé osadě Hovězí tolíko jeden strom.

Větší díl půdy valašské na horách a strmých stráních jsou „pasynky,“ chov dobytka, jmenovitě ovcí, hlavní jest výživou lidu tamějšího. Na Hovězí asi třetina „gazdů“ (hospodářů) chovají ovce po 10, 20, 30 až 100, na Hrozenkově po 160, 180 až 300.

Ovce mají rozmanitá jména a) dle barvy: *babuška* (černá, má přes nos a přes hlavu bílý pruh), *bělica* (všecka bílá, vlny hladké), *birká* (všecka bílá, střapatá), *drlina* (bílá, nohy kropkované), *ďublena* (má hubu „kropičistou,“ černými kropkami popraskanou), *ďubka* (má černé dubečky po všem těle), *chomút* (na hubě černá na spůsob chomoutu), *fajka* (má černou hubu i nos), *hlinka* (má hubu „hlinčistou,“ t. červenavou), *kača* (má velikou hubu černou), *kropiša* (kropenatá), *lajka* (má vlnu „burú,“ t. bílou prorostlou chlupy černými do ryšava), *murgaša* (strakatá, na nohách černé punčošky), *muřina* („muřinistá na hubě“), *okaja* (kolem očí černá kola), *pistrula* (po černé hubě bílé duby), *prškařna* (s černou lyskou na nose), *trafuša* (strakatá), *vakeša* (kolem očí černá); — b) od jiných zvířat, nejvíce též dle barvy: *kočka* (bílá, bachratá), *koniček* (veliká, vysoká), *liška* (kolem očí „liščistá“), *srna* (má vysoké nohy a po červené dívce nad očima), *sova* (na hubě „sovistá“), *sýkorka* (má kolem očí červenavé pruhy na spůsob křídel), *spaček* (má široký krk); — c) dle jednotlivých údův a celé postavy:

čułka (má kratičké uši), *dudaňa* (má tlustou hubu), *hławańu* (velikou hlavu), *kulička* (krátká, jako kulatá), *kuska* (bez ocasu), *kurnota* (má róhy rovné), *muňka* (s „muňkami“ — lalošky — pod krkem), *rožkańa* (má maličké rožky, jen „výpučky“), *okál* (s velikýma očima); — *d* dle vlny: *čupryna* (má kštici na hlavě), *krabańa* (s krabatým krkem), *střapańa* (s vlnou střapatou). Ovce témito jmeny pojmenované dobře jsou značity, a každé dítě rozezná je od sebe. V jednom stádě ovšem po několika jest kurnotách, pistrulách, vakešách atd., ty pak se druhdy rozeznávají ještě zvláštními přízvisky: *bažica* (mlsná), *bližnica* (která měla dvě jehnata), *běhula*, *divočka*, *honcula*, *šumndá* a j.

V létě buď každý na svém ovci pase, buď s několika ve spolku na salaši.

Pokusím se popsat salaš na Ochmelově, holém to kopci asi 2300' vysokém, dvě hodiny cesty od Hovězí. Salaš ten obsahuje 700 jiter lučin a pastvin, a jsou do něho čtyři *míšanici* (podílníci). Roku 1879 pásly se tam 93 ovce.

Na salaši jest dvojí stavení dřevěné, *koliba* a *pajta*. Koliba jest dřevěná bouda, odkorky pokrytá, na spůsob střechy na nizounkých stěnách postavená. V pravém koutě stojí prkenný stolek, *komárník* řečený, na němž se suší hrudky sýra. Od komárníka na levo při zadní stěně lava na posezenou a na spaní. Podél pravé stěny táhne se dřevěná „náspe“ od země trochu povyšená; na ní staví se všeliké náčiní salašnické. Zpředu postavena nízká žavka na posezenou a na přelízáni z venku do koliby. Při levé stěně uprostřed jest *vátra* (ohniště) drnem ohrazená.

Náčiní salašnické k výrobě sýra a másla potřebné jest toto: 1. tři *gelety*, dřevěné hrotky (dížky) bez ucha, prostrčeným napříč kolíkem („úvazkem“), za niž se nosí, na jedné straně, kterouž bača doje k sobě obrácenu má, poněkud vyšší, aby mléko nevystříkovalo; 2. tři *putyry*, dřevěné nádoby na 20—30 mázů, jedna na mléko vydojené (jinde jí říkají „bačuvka“), druhá na „kyslé“ (kyselou žinčici), třetí na pomyje; 3. tři, čtyři *škopíky*; 4. osm *čerpáků* čili *mosůrek*, dřevěných to nádobek holbových z mosoru, totiž fládrů bukového vysoustruhovaných; 5. *kotel* na vaření; 6. *masnica* (máselnice) na stloukání másla; 7. *nošadka* (putna).

Proti kolibě asi na deset kroků postavena *pajta*, malá to ovčírna téhož spůsobu jako koliba. Pajta rozdělena jest napříč třemi *struňgami* (lésami, bránkami) ve dvě. Zadní části, kde se shánějí ovce před dojením, říká se *honěnica*. Po dojení struňgy se rozehradí a ovce po hybuji se volně po celé pajtě. Prostor mezi kolibou a pajtou slove *hat*. Kde se „košaruje“, tam pajty není, nýbrž jen koliba a pro ovce *košár*. Košár jest ohrada do čtyrhrana ze struněg sestavená nebo ze dřínek (podlouhlých deštic) spletená, v níž tolíké struňgami oddělena honěnica. Košár postaví se na louce, ovce zůstanou na jednom místě 24 hodiny (pokud totiž se zavírají), pak se posouvá dál a dále, až se všecka louka pokošaruje a tím i pohnou. Když pohnou jednu lučinu, „terigají“ (stěhuji) se na druhou. Každému míšaníku košaruje se rok. —

Čtrnácte dní před sv. Duchem odlučují se jehnata od matek, ovce

terigají se na salaš, kde pobudou 16—20 neděl od „láčení“ (jehnát od matek) až do „rozvazu“ (rozdělení zase ovec míšaníkům).

Sůl ovčím potřebnou (na Ochmelově po čtyřech librách na týden) dává jeden míšaník celý rok, začež dostává všecko máslo na salaši stlučené a hnůj z pajty.

Vrchní správu nad salašem vede *bača*; jemu podřízeni jsou *valach* a *hoňák*. Bača musí být spořádaný muž ženatý. Jemu náleží ovce dojiti, bryznu tužiti, dříví na oheň a vodu na pití a na vaření donášeti, košarování a pastvu určovati a p. Na vrubě má poznámená, kolik ovec který míšaník má na salaši, na jedné straně *dojky*, na druhé *jarky* (jalové), kolik liber sýra kterému odvedl a kolik soli míšaník dal. Valach je chasník svobodný, pase ovce a pomáhá bačovi dojiti. Při větším „křideli“ (stádě) jsou dva valaši. Hoňákem je „ogar“ (chasník) jednoho z míšaníků. Hoňák pomáhá valachovi pásti, obrací ovce od škody a při dojení přihání jednu po druhé z honěnice. Hoňáka posílají míšaníci z „číd“ (pořádky) jeden po druhém na týden nebo na 14 dní. Všichni nocouvají v kolibě, bača spává na lavě, valach a hoňák na zemi, čerstvými „četinami“ (chvojím) a halenami postlané.

Ráno při šesté hodině ženou se ovce na „pašu“ (pastvu), kdež pobudou do jedenácté. Od 11 do 4 hod. jsou zavřeny v pajtě nebo v košáře, ode čtyř pasou se zase do slunce západu. Když se ovce vyhánějí, bača vezma obušek a hůl tříkráte stádo obejde, pak dá valachům rozkazy a propustí je slovy: „Ženete s pánum bohem.“ Valach se psem kráčí napřed, za ním ovce *pirťami* (chodníky vyšlapanými) řadou jedna za druhou; v zadu hoňák popohání „opozdilky.“ Ovce má valach tak zvedeny, že na pouhé zapísknutí poslechnou, sice volá na psa: „Turku,“ „Vakšo,“ na fenu: „Suko, obrať ovečky.“ Na pastvě hledí se k tomu, by se ovce pásly ve stínu. Dvakráte za týden přečítává bača ovce takto: „Jedna boží, dvě, tři, čtyři . . . deset“ vyvolá hlasitě a každou desítku poznámená si na hůlce vrubem.

Od jara do sv. Maří Majdaleny dojí se ovce tříkráte za den: časně ráno (salašníci vstávají při třetí hodině), o poledni a večer, odtud pak jen ráno a večer. Než se počne dojiti, veženou se ovce do honěnice, prostřední struňga se zatáhne až na malý otvor; z této strany před struňgami sednou si bača a valach proti sobě na *pomostek*, po geletě mezi kolenoma. Pomostek je sbíty ze dvou desek v rovném úhle, dolní deska má vpředu dvě nízké nohy, tak že k dojicímu jest šikmem nakloněna, zadní jest oporou zádám. Hoňák je v honěnici a pohání ovce. Ty však jsou již tak zvedeny, že jedna za druhou otvorem vyjde, sama na pomostek vystoupí a podojiti se dá, načež druhé ustoupí a před struňgami v pajtě zůstane. „Jarky“ (jalové), by se dojící nemáli, mají na krku zvonce.

Mléko vydojené přecedí se přes *cedilko* (céčku, čistou šatu) do putyry, *podglagá* se čili „podplutí glagem“ (telecím žaludkem ve vodě namočeným), načež nezadlouho sesyří. Mléko sražené roztrípe se *topárou* (hálkou od masnice). Potom sedne si bača na geletu, na níž si byl podložil „břífu“ (ploskatý kámen), podstaví putyru *psíkem* (malou trénožkou jedlovou, na jaké se kuší koně), aby šikmo stála, a rukama shání sýr ve *hrudku*, kterouž pak vloží do *hrudařky* (čisté šaty) a

pověší na klín, aby otekla ze syrovátky; potom položí se hrudka na komárník, kde leží do téhodne. Nyní naloží se na oheň, nad ohněm se pověší kotel na *kumhár*,^{*)} do něho vleje se *žinčica* (syrovátky) a vaří se čtvrt hodiny. Když se začíná zdvihatí, kotel s ohněm se odstaví, *urda* (smetana) na vrchu usazená vařekou se sbírá a ob den v masnici stlouká.^{**)} Žinčicu uvařenou, tak řečenou „zvárnici“ neboli „brždálku“ salašníci sobě osolí a čerpáky nabírajíce popijejí; nevypitá vleje se do nošáčky, kde „skyslí“ na oct. Chceli bača hostě poctiti, dá mu teplé *žinčice* (syrovátky i s urdou), to prý je pro pány, „brždálku“ nech prý pijou choří. Když se žinčica vaří, sýr zbylý sráží se v drobty, které slovou *rak*. Bača „chytá raka“ vařekou a dává hoňákovi, jemuž po starém „právu a rádu“ náleží. Sýr z raka jest nejlepší. Prázdný kotel vydrhne se pak *panciřem* (řetězem).

První večer, když jsou ovce na salaši, schází se tam svobodná chasa „na zlezli.“ Bača ji počastuje prvním sladkým sýrem a žinčicou. Potom už gazdují tam sami; do kostela jdou jen na boží tělo.

Míšaníci dostanou sýra po sedmi librách s dojky, kterýž se jim každou sobotu odváže. „Brynda hrudková“ doma se rozmísi a „sýr drobený“ naloží se do „fasek.“ Za celou tu práci po 16—20 neděl bača i valach dostanou „výpasku“ po centu brynze, po osmi zlatých, po kousku políčka při kolibě na zemáky a pohanku a hněj z haté. Brynu si prodávají po 20 kr. libru obchodníkům valašským, kteří ji v nošáčkách po Moravě roznašejí. Z toho se živí sami, pojídajíce kaši, pohanku, zemáky a chléb se žinčicou. Toliko když odebírá míšaník sýr, dává jim pecínek chleba „přílučku.“

Nemoci ovčí jsou: motylce (závrať), slintavka, ježovina (strupy na hubé), prašivina, černá choroba (zánět střev), ratice (klauenkrankheit), chrobák (červ).

Na Rožnovsku nesmí prý být na salaši jiného ohně nežli dřevěný, kterýž si valaši roznítí hned o poledni téhož dne, jak přijdou na salaš. Ve dveřích a naproti ve dřevěném sloupě vyvrtají díry. Do díry ve sloupě dají kousek „hubáně“ (hubky křesací), pak smotají o „kuladélko“ (tyčku) provaz a zastrčí kuladélko do obou protějších děr. Potom se jeden z valachů z koliby do dveří vši silou opře a druhý za provaz omotaný silně táhne. Kuladélko se točí a tím třením hubka zatíží. Pak se hubán rózdemýchá a oheň v kolibě složí. Vyhasneli oheň, je to zlým znamením, ihned musí se přinést ze sousedního salaše.

Za Žerotínů mívali Valaši svého „valašského vojvodu“ od vrchnosti ustanoveného, kterýž měl sobě po ruce 12 „úřadních“ a dva „rozkazovače.“ Povinností vojvodovou bylo vyšetřovati, kolik ovcí se na každé javořině^{***)} napásti může a přihlížeti k tomu, aby valaši dobře ovce pásli, dobrou brynu dělali a míšaníkům z každé dojky po 10 librách sýra vyvážili. Za pastvu platili míšaníci vrchnosti z ovce po sedmi krejcařích tehdejších peněz.

^{*)} Kumhár, také *havač* řečený, jest dlouhý kůl mezi trámcem stěny kolibové nad vatrou zastrčený, na němž zpředu vyřezáno osm vrubů, na kteréž kotel dle potřeby větrného nebo menšího horka se zavěsuje.

^{**) Podmáslí ovčímu říká se „kysla.“}

^{***)} Javořina jest místo v lesích ovčím na pastvu vykázané.

Dvakrát do roka vojvoda svolával hromadu na Hutiském šenku, při které všichni „úřadní“ a všichni „vrchaři“ (nájemníci javořiny) přítomni byli. První hromada bývala na jaře. Po mši za boží požehnání a ochranu salašů obětované účastníci hromady sešli se v Hutiské hospodě, kdež se poznámenalo, kolik ovcí míšaníci na každý salaš dátí zamýšlejí, a zdali titěž vrchaři jako roku minulého salaš držeti mají. Hlásiloli se na některý salaš více ovcí, nežli by pastva postačovala, bylo starostí vojvodovou, by ovce přebývající na jiný salaš převedl, kde se jich ještě nedostávalo. Na konec ovce se sčítaly. Bývalo jich až na 7000. Vojvoda nařídil vrchařům, aby si hodné čelediny drželi a též sami často na svůj salaš dohlédali. — Druhá hromada bývala, když měly ovce sejíti se salašů. V této hromadě měli míšaníci právo žalovati, když se jim od vrchařů jaká křivda stala, nedostali který dobrého a náležitého sýra, pozbylli ovce na salaši a p. Shledali vojvoda chybou při vrchaři, odsoudil jej, aby míšaníkovi škodu nahradil. Pakli valach z neopatrnosti ovcí ztratil, musil ji vlastníku zaplatiti; za menší přestupky býval do klády zamčen. Na všecko to vojvoda míval od vrchnosti předpisy (valašské právo), dle nichž úřad svůj zastával. Služby měl od vrchnosti 30 měřic rži a několik věder piva, cent soli, kůže na boty a něco peněz; na koně 52 měřice ovsy a dva vozy sena. Mimo to dostával z každého sta ovcí po pěti librách brynze.*)

Dokud byla vlna v penězích, salašnictví na Valaších více zkývalo. Nyní jest na Rožnovsku salašův asi 25. Na Vsacku jest jich nejvíce v Hrozenkově, 14 velikých se 130—450 ovčemi, 16 menších s 50—70 ovčemi.

Také hovězí dobytek, pokud se nemůže při domě uživiti a upásti, dává se na *ujmiska* a *strániska* (vzdálené lučiny a chraťtiny) na pašu. Čemu při ovčích se říká salaš, to je vzhledem ke skotu *letoviskem*, t. chlév a koliba na vzdáleném pasynku. Jsou tam také krávy dojně, jest při nich dívka, která je dojí a večer mléko domů přináší. Také krávy mají svá jména, která však neoznačují tak přesně zvláště druhy krav, jako jména ovčí, jsouce spíše jmény vlastními buď od baryy neb od vynikajících vlastností dobytčete. Nejčastější jména kravská jsou: *bosula* (červená nebo černá s bílými nohami), *brnoša* („brňavá“, višňové barvy), *březaja* nebo *březula*, *bystrula*, *černula*, *čmelena* (zbarvená jako čmel), *gryfona*, *hladěna* (hladké srstí), *javora*, *jelena*, *kavčena*, *krasena*, *křížana*, *květuša*, *lubuša*, *maluša* (malá), *plavula*, *sivula*, *strojana*, *šedula*, *šafraňa*, *šmarula* („šmarulistá“, pruhovitá), *tisula* (červená), *věncula*, *veselena*, *značena* (= lysena).

Seno na Valaších jest jenom jedno, otava se spásá, jetelinu jest velmi málo, píce tedy nestačí uživiti dobytek v zimě, tudíž pomáhá si Valach *letinou*. Na letinu osekávají se topol, lípa, vrba, hrab; v lese „ščigá se“ (olamuje) „bukovina“ (větví bukové). Ve zně, než list začne žlutnouti, ob rok orubuje se na dotčených stromech větší „konáry“ (haluze) obuškem, tenší uřezuje se křivákem. Haluzí to se usuší na slunci, sváže v otépký a rozestaví potom pod střechou kolem chalup; v zimě pak se touto letinou krmí ovce. Statku hovězímu se drhnec

^{*)} B. M. Kulda v Časopise Matice Mor. 1871 str. 71.

v lese list javorový, lískový a bukový, usuší se a v zimě s ohrabky spařený za píci dává.

Jest věru pohled až děsný v dědinách valašských na takové osekané stromy lazary, any holé pahýle pozdvihuji k nebesům, kdy všecko vůkol se skvěje bujnou zelení! Košatých lip neuvidí nikde, ustavičným osekáváním nabývají tvaru topolového, a cizinec všecek udiven se táže, co to za stromy, jinde nevídané.

Na „šperky“ (zabijačku) chová se *mašík* („ušípané,“ prase).

Drůbež mnoho neviděti, není zbytečného zrna na sypánf. Nějakou tu *kuru* přece si však chová i chudobní chalupník, na dvoře zámožnějších sedláčků jest jich ovšem více. I ty mají svá zvláštní jmena: *drdolaňa* nebo *drdolena* (s drdolem na hlavě), *jařabaňa* (jařabá, barvy šedavé jako kuroptev), *komolá* (s malým hřebínkem bez drdlou), *kropkaňa*, *kropčena*, *kropkuša* (černá s bílými kropkami), *kulka* (bez ocasu), *morkuša* (morkovaná, jako morka), *muňkaňa*, *moňkula* (s muňkami — lalošky — pod krkem), *níckula* (s věnečkem chmýří okolo krku), *papeluša* (barvy popelavé), *růžička* (s malým hřebínkem kulatým jako růže), *skoruša* (která skoro, časně nese), *tukota* (která ráda krákorá), *vukluša* (s vuklemi u očí).

Za dřívějších dob, pokud med a vosk dobrý odbyt mívaly, také včelařství na Valašsku znamenitě kvetlo, nyní však „klátů“ rok od roku ubývá. Na Hovězí jest jich ještě asi 150.

Sedláči, kteří mají koně, zahánějí si všelijak na nějaký ten vědejší výděleček formankami. Dovázejí pánské uhlí do Hranic, do Polomi a Stěpánova, prkna z Thonetovy parní pily na Halenkově na Vsetín a do Polomi, Reichovi sklo z Karlovic do Polomi a do Vídni. Dokud nebylo železníc, formanku takové značného výdělku poskytovaly; tehdy na př. z Karlovic vozívali pravidelně šindel na Uhry do Nového Města, do Trnavy a jinam, z Pečti pak přiváželi vlnu Meziříčským soukenníkům.

Nemájíce dostatečné výživy z orby a z dobytku, Valaši hledí si též pilně řemesel, drobného průmyslu a obchodu. Málo který Valach, aby neznał nějakého řemesla buď tesařského nebo tkalcovského, mnohý zná se i ve dvojím, ve trojím.

Průmysl po spůsobu staroslovanském dle různých odvětví soustředěn jest v jednotlivých osadách.

V Hoštálkově, v Ratiboři, v Jablánce, v Pržně, v Jasence, v Rouštce, v Semetíně, v Soušce vyrábějí kuchyňské nože a křiváky (kudly). Každou středu a sobotu donášejí své výrobky na Vsetín „na prostřední šenk,“ kdež je „křivačkář“ nejvíce z Hrobič na kopy kupují a pak v „nošačkách“ po světě roznaší. Po městech a městečkách moravských o každém trhu výročním i týhodním a na poutních místech o každé pouti vždy některý křivačkář své zboží rozloženo má na plachtě na zemi prostřené, ve Vídni a v Brně po celý rok jich několik chodí po domech a po hospodách s koškem nožů, křivákův a jalovcových dýmek. Jiní odebírají se „do světa“ do Polska, do Uher, Charvatska, ba až do Turecka, též do Pruska, kdež platí ročně 18 tolarů daně výdělkové.

Na Karlovicích, na Pozděchově, v Prlově, v Liptále a v Senince strouhají šindel; v Prlově mimo to také tak řečená „žebérka,“ t. trestky dřevěné z jednoho kusu, k nimž „krkošky“ (dýmky jalovcové) z jalov-

cových „krčí“ (suků) vyřezují chudobní pasekáři, chodice na jalovec až „na uherskou stranu.“ Kopu takových žebérek prodávají po 6—10 krejcařích křivačkářům z Hrobič.

V Drštkově, v Bystřici a v Bystřičce zhotovují trakaře, táčky (kolečka), lopaty, vidly, hrábě, vařeky, dřevěné mýsy a rozmanité jiné uáčiní ode dřeva, které pak zase jiní na „taligách“ (pěšich vozíkách dvoukolových) po světě rozvázejí.

Dokud nepracovaly ještě „ohnivé pýly“ parou o vyhubení krásných lesů bukových, bývalo v horách valašských hojnou hubku, již se ročně na 100 vozů využáelo až do Lipska a do Hamburku k potřebě staveb lodních. Též na kresání se jí mnoho připravovalo, a než nastaly sirký, valašské hubáně, křeménky a křesadla veliký odbyt mívaly o trzích a poutech.

V Trnavě pletou „říčice“ a jiné výrobky košíkářské, rozvázejí je na trakaři po světě a spravují na místě řetice staré.

Na Rožnovsku kvete více průmysl tkalcovský. Dříve plátenictví znamenitě prospívalo, a plátno Rožnovské vozilo se do Brna, do Vídni a Pečti; len dováželi z německých hor. Nyní mnoho set tkalců v Tylovicích, Viganticích, Hažovicích, na Hutisku, na Bečvách a j. tká ve svých chaloupkách Rožnovským „mistrům,“ t. obchodníkům mušelín. Také krajky v těchto a jiných okolních osadách zhotovují ženské rukama od polní práce mozolovitýma vzorků tak krásných a takové dokonalosti, že směle soutěžiti mohou s nejlepšími toho druhu výrobky jinokrajinými.*)

Ve Stríteži výše 100 rodin zaměstnává se výrobou vlněných rukavic zimních, jichž se ročně na 20.000 párů do Haliče, Uher a Turecka odbude. Ve Lhotě u Vsetína skoro všecko obyvatelstvo zabývá se kresáním broušků, jež daleko široko roznaší.

V Meziříčí a v Kloboucích dříve znamenitě kvetlo soukennictví, nyní už jen v Kloboucích něco houně se vyrábí.

Na podzim a v zimě sbíjejí a svazují houžvemi Valaši na březích Bečvy *pltě* (vory). Když pak na vesno řeka se rozvodní, plňaři plaví se s nimi k Meziříčí, Hranicům, Lipníku, Přerovu, Tovačovu po Bečvě, odtud pak po Moravě až po Hodonín. Kde se jim naskytné kupec, pltě rozbijí, dřevo prodají a s výtěžkem potom pěšky se ubírají do svých hor.

Veliká část obyvatelstva valašského hledí si výživy prací nádenickou. Na Halenkově skoro všecko ku práci schopné obyvatelstvo nádejniči ve třech parních pilách a v továrně na nábytek bratří Thonetů. V Reichových hutích v Karlovicích, Hrozenkově a v Krásně, v Kohnově sirkárně a v továrně na nábytek na Vsetíně tolikéž na sta dělníků valašských se zaměstnává. Z jiných osad celé zástupy jich vycházejí „na Moravu,“ na Uhry a do Rakous na žniva, na výmlatek, a do vino-hradů; z jediné osady Hovězí chodívali jich výše sta.

Do Rakous chodívali seci každý se svou odběračkou, t. ženštinou, která za kosou obilí odbírá a na pokladky klade, kdež dostávají po dvou zlatých od honu (jitru) a celou stravu. Na Hanou přicházejí žnice s kosáky, žnouce tam z denní mzdy; s nimi přicházejí „bídní lidé“

*) Dr. B. Dudík, Catalog der nationalen Hausindustrie u. der Volkstrachten in Mähren 1873, kdež o průmyslu valašském zevrubně pojednáno,

na klásí, pomáhají také trochu na poli, začež Hanáci klásí „neuzbiřují“ ano i po celých snopech jim přidávají. Také v Uhřích valašské žnice žnou z denní mzdy, nenajímají se však přímo gazdovi, nýbrž tak řečenému „výžinkáři“ na trhu v Prešpurce. Výžinkář je rodilý Uher, který si najaté žnice vyplácí sám, od gazdy pak dostává každý desátý mandel, kteréž obilí jemu gazda musí vymlátiti a dovezti. Na mlaty Valaši chodívají nejvíce k Trnavě a ku Trenčínu, na Slováky (moravské) i do Rakous. Mlátivají tam z desáté měřice, obilí vymlácené jim obyčejně gazda odvezte až na Valachy.

Ale i za oceán do Ameriky nemálo Valachů jmenovitě ze Vsacka již se vystěhovalo hledat štěstí. Je prý tam snadnější živobytí a méně „dáňky.“ Usazují se v Texasu, pěstují bavlnu, cukrovou třtinu a obilí. Leckterého přivedly „tesknice“ nazpět do rodných hor s uhospodařenými penězi.
(Dokončení.)

Sensační román anglický.

Podává

prof. V. E. Mourek.

(Dokončení.)

Tajemnou jakousi hrůzou a jako by tušením mocností nadpřirozených poutají čtenáře romány a povídky, jež sepsala pilná pracovnice na poli literárním Kat. Croweová (nar. 1800), zároveň líčíc děje a charaktery s takovou živostí dramatickou, že sotva kdo odloží knihu její prvé, než ji přečetl od kraje do konce. První dílo její byla tragédie Aristodemus (1838). Teprve r. 1841 vystoupila s románem Příhody Susany Hopleyové, jehož úspěch byl okamžitý a nepochybny. Méně líbil se druhý (1843) Mužové a ženy čili pánská práva, ač v příčině esthetické jest bez odporu zdařilejší. Po té Croweová přeložila Justina Kerneru známé dílo Die Seherin von Prevorst, které tajemným rázem svým dobré svědčilo jejím náklonnostem. O dvě léta později vyšel nejlepší asi spis její Příběh Lily Dawsonové, osudy dívky, která v dětském věku upadne v moc podloudníků. Nenáhlý rozvoj rozumu a citu jejího uprostřed násilí a hrůzy, pak útek a co jí po něm potkalo, vypsáno jest spůsobem i romanticky zajímavým i psychologicky věrným. R. 1848 a 1850 Croweová vydala dvě sbírky povídek, v nichž duchové a zjevy nadpřirozené hrají hlavní úlohy. První nazvala Temné stránky přírody, druhou Světlo a temnosti čili záhad života. Duchovitý ráz téhoto příběhů, jichžto část pochází zase z němčiny, poutá čtenáře i přes vnitřní odpor a lepší seznání. Zdravější jsou zbývající ještě dva romány této spisovatelky Příhody krásky (1852) a Linny Lockwood (1854). Zvláště první jest zajímavý, kde nesnáze plynoucí z tajného sňatku boháče šlechtice s chudobnou dcerou venkovana.

Nikdo snad osnovou děje nedovede zvědavost čtucího ukovati tak nelitostně a uhnati ho, až se mu dech tají, jako William Wilkie

Collins na př. v románech Hrobové tajemství a Žena v bílém rouše, jež jsou pravým triumfem šablony „tajemství na počátku.“ Collins narodil se r. 1824 v Londýně synem slavného malíře krajin chtěl původně být obchodníkem v čaji, potom právníkem, a teprve od 24. léta věku svého objevil se na poli přirozeném svým vlohám, a jest odtud výhradně spisovatelem. První dílo jeho byl životopis otce malíře, vůbec zdárným uznaný. — První román svůj vzal z dějin římských. Jest to Antonina čili úpadek Říma, a již v tomto ukázal, seč jest v osnově děje, která mistrností i ostatních děl jeho jest znakem charakteristickým. Povahopisem vyniká méně, ač i v té přičině není z nejhorších, jakož svědčí na př. hrabě Fosco v románu již jmenovaném Žena v bílém rouše, aneb kapitán Wragge ve Bezejmenných, postavy to skutečně původní a důsledně vylišené. Z dlouhé řady románů jeho nejčelnější jsme již vytáli: Hrobové tajemství (1857), Žena v bílém rouše (1860), Bezejmenné (1862); mimo to vyniká Nová Máří Magdalena (1873) a m. j. Všecky jsou uměle spleteného složení, nejeden zasmušilého tónu; tu i tam vládne jako u Croweové tajemné tušení nadpřirozených mocností; o ceně jejich, zkrátka, z nejedné příčiny lze pochybovat; ale všech oblíbenost u čtenářstva jest stejně nepochybna. Jsou v pravém smyslu slova sensační.

Collinsoni mistrnou disposicí děje a chatrnější charakteristikou osob velmi úzce spřízněna jest Mary Elizabeth Braddonová (* 1837), dcera advokáta Londýnského, jejíž romány oplývají dramaticky živými, překvapujícími, ovšem přečasto nepodobnými výjevy, a velezdařilým líčením. I její díla poutají pozornost neodolatelně; ale líčí z pravidla odporné stránky života, nejhorší náruživosti, ba zločiny, jen aby napínala, překvapovala, rozčilovala. Sloh jest všude výborný. Braddonová jest nejpřednější zastupitelkou směru sensačního mezi spisovatelkami, a z děl jejích zvláště Tajemství lady Audleyové a Aurora Floyd možná pokládati za reprezentanty všech chatrných i dobrých stránek, jež náleží výtvarům podobným. I v přičině úspěchu mezi obecenstvem jsou vzorné. Románu Tajemství lady Audleyové v šesti nedělích rozprodáno bylo šestero vydání. Ostatní díla Braddonové, jichž jest veliký počet, netřeba jmenovati; jsou všecka téhož rázu a lze jest názvů jejich dočisti se v každém katalogu nejnovějšího čtení anglického, zejména v seznamu Bentleyově, a ve výkazech velezáslužné sbírky Tauchnitzovy.

Zkrátka odbudeme i ostatní pěstitelky směru sensačního. Spisy jejich, nejsouli celkem tak křiklavé, jako Collinsony a Braddonové, proti tomu bývají též slabší ze stránky zevnější. Jen zřídka kde mezi nimi naskytá se práce větší ceny. Náleží sem Miss Florence Marryatová, dcera kapitána Marryata; Louise de la Ramé, která romány své vydává pseudonymem Ouida; Mrs. Lynn Lintonová; Mrs. Henry Woodová; Miss Anne Manningová; Miss Rhoda Broughtonová; Mrs. Edwardsová; Miss A. B. Edwardsová; Mrs. Ridellová či pseudonymem F. G. Trafford; Holme Leeová, vlastně Harriet Parr, která vypsala si neúmornou pilností stateček na ostrově Wightu; Miss Matherová; Mrs. Macquoidová; Hesba Strettonová; Miss C. C. Fraser-Tylerová; Miss Georgiana Craiková; Maria M. Grantová; Anne Thomasová a j. K nim řadí se též spisovatelé jako George

východního prájedzu kolem břehů sibiřských jest dokázána! Za šťastné provedení záměru Nordenskjöldova děkujeme nejprve výtečnému duchu, kterým nadšení bylo pro vše tuto jak učenci tak i důstojníci a mužstvo výpravy; dále prospěly věci jednak znamenité zařízení Vegy, jak je poručík Palander provedl, a tolikéž rád jídelní, který byl zcela podnebí přispásoben. Po celou dobu výpravy nepřišel na zmar ni jediný život lidský; rovněž nebylo mezi účastníky jejími nemocí. O tom, zdali bude možno roku každého provesti podobnou plavbu, vyslovil se Norden-skjöld ve zprávách svých následovně: „Prozatím není možno odpověděti ni ano ni ne; první odpověď mohla by snadno zpásobiti mnohé pokusy předčasné, jež by zkušeností mohly být tak vyvráceny jako známá slova závěrečná, jež čteme ve zprávě o první plavbě kolem světa. Avšak mám za to, že výprava naše může být často opakována se zdarem a že také bude opakována. Co mohu uvesti spolehlaje se na svou zkušenosť, dá se as takto shrnouti: 1. Že často v několika týdnech bude možno proplavit se z Atlantského oceánu do Tichého moře podél břehů sibiřských, když loď bude zvláště k tomu upravena a dovední plavci ji řídit budou; pokud poměry moře sibiřského známy jsou, bude cesta tato stěží důležitou pro rozvoj obchodu. 2. Že možno již nyní tvrditi, že námořní spojení Evropy s ústími řek Obi a Jeniseje k účelům obchodním nepotká se s překázkami. 3. Dle všeho zdá Evropou dá se užiti k obchodu; ale dlužno uvážiti, že plavbu k Leně a nazpět nelze vykonati v jednom létě. 4. Jest potřeba stále zkoumati, zdali lze provesti plavbu ve věcech obchodních mezi ústím Leny a Tichým oceánem. Zkušenosti naše ukazují k tomu, že jest možno touto cestou z Tichého moře k řece Leně dopraviti parníky a těžké zboží, jež nelze snadno dopraviti po saních neb vozech. Mnohemu se známost o částech položených mezi Jenisejem a průlivem Beringovým: ale tolik jest jist, že jen další pozorování přispěje k platnému rozukazuji k té okolnosti, že méně jsou zkáze vydány obchodní lodi dánské, jež plují podél západních břehů Grónska, než ony lodi, jež se nastane v příčině plavby kolem břehů sibiřských.“

Koncem září r. m. došla zpráva, že loď nizozemské výpravy polární, Willem Barents, šťastně se navrátila do Hammerfestu; loď tato o této zemi objevené rakouskou polární výpravou. Za to shledaly obchodní lodi, které směřovaly k ústí řek sibiřských, že Karské moře bylo uzavřeno ledy, tak že až na jednu, jež chtěla vyčkat času přiznaly ledy daleko na jih, kdežto krajiny severnější neměly tolik ledu; svědčí o tom i plavba norvežského kapitána Markhama, který shledal sice mnoho ledu v moři Karském, ale přece došel k severnímu cípu Nové země a přiblížil se na 80 nám. mil k zemi Františka Josefa.

R. 1880.

Čís. 6.

OSVĚTA

Moravské Valašsko, kraj i lid.

Popisuje

František Bartoš.

(Dokončení.)

Husové učení Husovo již okolo r. 1450 na Valašsku nejprv v Meziříčí a v Krasně pevné kořeny zapustilo, odkudž jednota bratrská, majíc mocnou oporu v pánech ze Žerotína, později pak víra evangelická vyznání augšpurského i helvetského vždy víc a více se šířila, až nezdaložno všecko Valašsko venkoncem ku protestantismu se bylo obrátilo. V Meziříčí sice již r. 1602, na Vsacku od r. 1616—1653 Jesuité z Olomouce, z Kroměříže a z Uh. Hradiště misie konali a farní správu vedli, ale bez patrného úspěchu. Valaši s takovou horlivostí přísluhuli k novému učení, že za války třicetileté se souvěrci Švédy se spolčili, poskytnuvše jim r. 1642 mimo brannou pomoc 3450 zl. peněz, 65.823 porcí chleba, tolikéž mázů piva, 39.203 libry masa, 5624 měrice ovsy, 500 měric vápna. Že protireformace na Valašsku tou měrou provedena nebyla jako na ostatní Moravě, toho příčinou byl citelný nedostatek duchovní správy katolické, o kterouž teprve za Marie Teresie a za Josefa II. náležitě postáráno. Do těch dob pod správou faráře Rožnovského, kterýž ku své pomoci toliko jednoho kaplana měl, slušely kuracie nyní (většinou od r. 1778 a 1784) samostatné: Hutisko, Hrubá Bystrice, Horní Bečva, Karlovice, Zubří, Veselá, Zašová, rozložené na prostoře více nežli šesti čtverečních mil, s četnými ráztkami a pasekami na hodiny cesty od osad vzdálenými. Z dědin Hovězí, Halenkova, Hrozenkova a Zděchova měli mnozí pět, šest hodin cesty do kostela na Vsetín. Dědiny Jasená, Pozděchov a Polanka slušely pod vzdálenou faru Vyzovskou.

Neustával ovšem biskup Olomucký posílati misionářů do hor valašských, ale ti nepořídili mnohem více, nežli že děti žehnati se naučili, jim několik suchopárných vět katechetických vštípili a lidu zapověděné knihy posbírali. Kdož mocí a násilím na víru katolickou obrácení byli, stali se toliko na oko katolíky, ale v srdcích svých zůstali protestanty a u víře své i děti vychovávali. Když 13. října r. 1781 vydán byl OSVĚTA 1880.

císařem Josefem II. toleranční patent, tu celé osady k víře svých otců se přihlašovaly, „slibovalyť“ prý, jak píše pamětní kniha fary Hovězské, „noví apoštól svým stoupencům, že budou osvobozeni od desátku a od štoly, a vstávajice ráno, že najdou po každé po sedmáku v kapse.“ *) — Posud na Moravě nejvíce poměrně sborů evangelických je na Valašsku, devět vyznání augšpurského a sedm vyznání helvetského.

Jak o správu duchovní tak i o školstvo národní až do konce minulého století málo bylo postaráno; teprv při nových kostelích zřizovaná také místá učitelská. Nyní ovšem skoro každá větší osada má svou školu národní, přece však posud mnoho dětí vyrůstá bez vyučování školního, neboť z odlehlych dolin a pasek mají až dvě, tři hodiny velmi obtížné cesty do školy, tak že v zimě vůbec dětem ani nelze na tak dalekou cestu se vydávat, v létě zase musejí chudým rodičům svým pomáhati při práci polní a při dobytku. Ký tedy div, že valná část lidu valašského posud žije v názorech mythicco-naivních, životem lidu přírodního se všemi jeho vadami i přednostmi. Starobylé zvyky, pověry, mythicco-naivní názor světa málokde asi u lidu českomoravského v té prvotní pouhosti se udržely jako v těchto ráztopekách a pasekách valašských.

Na Valašsku zachoval se posud zvláštní druh věstců-zařikačů, jimž „božec“ říkají a „bohoň“ nadávají. Božec takový zakliná „vředy“ a náthly,“ odvádí kroupy s polí na hory, pomáhá od čárův a kouzel a „poznamenává“ čarodějnici, vypátrává věc ukradenou a udává zloděje. Božci valaští jsou nejen hledanými proroky ve své vlasti, jejich jméno slyne i jinde na Moravě, jmenovitě mezi sousedními Slováky. Od domácích berou „po štyroch grošoch,“ od cizích „po rynskuli,“ ale tajemství svého nesvěří cizímu za nic. Mne štastná náhoda svedla s božcem ženského pohlaví, velmi čipernou to babkou z Karlovské ráztopek Léškového, kteráž mi své formulé zaříkací svěřila s tou výhradou, že jich nikdy neužiji a jí žádné konkurence činiti nebudu. To jsem já svatosvatě slíbil a nyní je s touž výhradou s laskavým čtenářstvem sděluji.

Dle božecké pathologie jsou nemoci toliko trojí: *vřed*, *náthcha* (růže) a *choldán* (hostec); vředů je však tříkráte devět a nátech devatero. Každý člověk prý má vřed, „edem že mu neškodí, a ešče ho má s choldínem.“ Když tedy kdo postižen jest některým tím vředem (těžkou nemoci vůbec), vezmou s něho šat, (s mužského košíli, se ženské rukávce), džbán na vodu a čtyři groše, a jdou k božcovu. Božec vezme džbán a jde napřed na potok na vodu „jordánku.“ Na potoce naběre džbánem tříkráte vody proti proudu a promění ji v „jordánku“ říkaje takto: „Pochválem buď Ježíš Kristus. Vítaj, zavítaj vodičko čistá bystrá, ty tečeš od pána Ježíše Krista z „města“ Jordána, ze zlatého žbána, tam kde křtil sv. Ján Krista pána. Já tebia beru, vodičko čistá bystrá, abysi teho menovaného křtěného (t. j. N. N.), vodičko čistá bystrá omyla, šak ni od hřichů, ale od vřediska, od lámciska, od všeli-jakého nedolužiska. Já to nečiním svú silu ani svú mocu, ale svatú

*) Srovn. Die Religions-Unruhen im prerauer u. hradischer Kríse im Jahre 1778 v „Notizenblatt der historisch-statistischen Section. Brünn 1878 č. 1.

božskú pomocu, k čemuž mi dopomáhaj bůh otec, bůh syn, bůh duch svatý. Amen, abych já mohél zažehnávat tříkráte devaterné vředy.“

Vrátil se s jordánkou do jizby, postaví ji na „kútek“ (ohniště), hodi do ní soli a devět žížlivých uhlíků a nožem na kříž ji překrojí (přežehná), šat nemocného položí před ohněm a říká: „Já tebia vyžehnávám vřede horký, vřede chladný, vřede třesáci, vřede žulý, vřede černý, vřede suchý, vřede ščípající a lámající, vřede otékly, vřede hnily, vřede vnitřní a vřede mdlý, vřede bledý, vřede rozpálený, vřede potajemný, vřede zjevný, vřede ztekly a jakýkoliv sa nacházíš a si v tem člověku menovaném křtěném zbůřený, tak buď mým slovem zastavený, uložený, přemožený, abys tak, vřede stál, jak stála voda v Jordáně, když ráčil sv. Ján křtič Krista pána ve vodě Jordanské, abysi sa, ty vřede, rozchodiš z teho křtěného nemocného, jak sa rozchodili větrové, dýmové při světa stvořeném. Tak já tebia, vřede, vyžehnávám, abys ty teho nemocného netrápil, ale z jeho tři sta údůch a stavůch vystúpil, a tak bysi přestalo pálení a bolení, jako přestaalo kaméni rostění po na nebe vstupení Krista pána. Já tebia, vřede vyžehnávám z teho menovaného křtěného nemocného, z jeho hlavy, z jeho mozgu, z jeho vlasů, z jeho krvi, z jeho žil, z jeho uších, z jeho slechůch, z jeho vlasů, z jeho krví, z jeho očí, z jeho zřenice, z jeho škránců, z jeho zubů, z jeho nozgí, z jeho jazyka, z jeho žil, z jeho krkem, z jeho chrba, z jeho chrámové kosti, z jeho ledvin, z jeho ramen, z jeho hnátků, z jeho loktů, z jeho prstůch na rukách, z jeho prsík, z jeho dechnutí, z jeho lehkých plúc, z jeho těžkých plúc, z jeho srdeca, z jeho žaludku, z jeho malých střev, z jeho hrubých střev, z jeho vnitřností, z jeho pásů, z jeho křížových kostí, z jeho nádobů (přirození), z jeho stehů, z jeho kol, z jeho lýstek, z jeho kotíků, z jeho noh, palců a pahnoztů na nohách, z jeho podéšvích, z jeho všeckých tři sta údůch a stavůch; k čemuž mi dopomáhej bůh otec, bůh syn, bůh duch svatý. Amen. Vřede, jak si v hlavě, di temenem ven; jak si v rukách, di poza pahnozty z ruk ven; jak si v plúcoch, v žaludku, u srdca, di laksírem ven; jak si, vřede, v křízoch, v nádobách, v stehnách, v kolenoch, v lýstekách, di palci na nohách ven, ni z rozkazu mého, ale z rozkazu boha živého a Ježíše Nazaretského a blahosklavené panny Marie.“

Vody jordánky potom nemocný „hutne tři hutu“ a pozumívá se jí říkaje: „Vředisko, choldúnsko, di na psisko.“ Pak se voda vyleje pryč s chodníka. Zavolánli božec k nemocnému, tu vyžehnávaje vřed z jeho tři sta údův a stavů na každý jmenovaný úd vkládá ruce. Vřed z nemocného vyžehnaný vstoupí do božce, kterýž na důkaz toho „se strašně křví a kráti, naduvá a bučí jako býk.“ Když ho to pomine, sotva ducha popadá, tak prý je všecek „zlomcován.“ Za málo péněz, „štyry groše šajná,“ věru mnoho muziky!

Zaříkačka Karlovská napřed u nemocného „potajemně, co žáden nevidí,“ položí si karty. Jeli u nemocného (křížového krále) neb u nemocné (křížové dámky) tříkráte smrt (křížové eso), poví domácím: „Děte pro panáčka, nebude ten zeleného trávníka šlapat.“ Vylečila prý na sta osob, také prý dceru baronovi „v Hustopečech“ a dva panáčky „na Slováckoch.“ I židy léčivá, a musí prý židák volky nevolky žehnatí

se křížem a říkati s ní všeliké modlitbičky. V sebe však nedává vředu vstupovati, to prý „božec edem oči ludom zlepuje.“

Nátcha se vyžehnává takto: „Vítaj zavítaj vodičko čistá bystrá, já ta beru ve jménu Ježíše Krista, aby si teho menovaného křtěného nemocného omyla od náštiska od choldúniska. Šla panenka Maria přes zelenou luku, potkala tam vředy vředice, náthky náštice, úroky úročice. „Dež vy idete?“ „My idem na teho menovaného křtěného nemocného.“ „Vy ně nechodte, já sem tam byla a sem to božimi svatými slovy uspode dvůch jeden a žáden, až na věky věků amen.“ — Ostatek jako při vředě.

Jako zlé vředy vyžehnávati, tak zaříkačka umí též souzeného milence dívce přízehnati. Tříkráte za den, ráno při slunce východu, o poledni, když je slunce za mrakem, a večer za soumraku vycházejí spolu pod šíré nebe, kdež dívka za zaříkačkou takto říká: „Vitaj, svitaj mojež milé přemilé svítaníčko, a ranní rosičko, ty nepadaj, a jasné slunečko, ty nevychádzaj a neosvěcuj na hory na doły, na křížové cesty, na nemocné ludi, na těhotné ženy, na jiné zdejší zemské úrody, ale ty padaj a sedaj na teho křtěného a nemenovaného odsúdzenca postavený, do mého srdca zaščípený. Ty jasné slunečko, ty naň svítis, ty ho vidis, tak mu roznic a rozebréj jeho srdce, jeho pláče, jeho tři sta údůch a stavůch, aby ten můj odsúdzenec, kerý je mně od boha odsúdzený, aby on nemohél ani jesti ani piti ani tabáku kúřiti ani spati ani veselý byti, edem na mňa menovanú křtěnú mysliti, ke mně běžeti, aby mu nebyla hodina hodiná, rodina rodiná, sestra sestrá, edem bratr bratrem, matka matká, otec otcem, aby mu to nebylo nic milé, edem tá jeho odsúdzenica s božská pomocou byla před oči jeho posrde, na jeho pláče, na jeho tři sta údůch a stavůch, aby on nedoběhne a slovečko s nů nezahovoří a do stavu maženského s nů nevstoupí; aby mu ona byla nájmilší nade všecky jinší, nade všecky panny, královny, nade všecky ženy, nade všecky závitky, nade všecky a nad ten diamant. Jak je za horami, nech sa přerúbe, jak je za vodami, nech sa převeze, jak je za železnými mřežami, nech sa přejáme, ať nemešká, neprodlévá a k ní přiběhne.“

V poledne: „Heň v téj oné mrakově stojí stůl, na tem stole pečen, při té pečeni tři nože, tři rožně a troje vidlice, a vy nože, rožně, vidlice nepchajte, nedžgajte téj pečeně, ale pchajte a džgajte teho křtěného nemenovaného, jeho srdce... doky k ní nedoběhne... aby ho všecko pchało a džgalo a nikde mu místečka nedalo.“

Večer: „Mrkání mrkaníčko, tmavá nocíčko, studená rosičko, ty nepadaj atd.“

„Florián Cudař v Rožnově,“ vypravovala zaříkačka, „seděl za stavem; naraz ho cosi chytne a zaneso na Karlovice. Přišel k Matěrankom a pravil: Pro boha, Matěranko, co to děláte, dyž já sem po-

koja nemíél. Zešly sa robky a tá odsúdzená zdála sa mu v samém šarlátě a on jí v samém „cimazíně“ a brzo sa zebral.“ —

Poesie roku církevního se všemi zvyky a obřady starobylymi namnoze i pohanskými v plné svěžesti se zachovala posud u lidu valašského. Z ní tajemná doba vánoční vyznívá jako půvabná idyla holubiči dobrrosrděčnosti a přírodní naivnosti staroslovanské.

Na štědrý den dopoledne zachovává se přísný pust, k němuž i děti přidržují známým „zlatým prasátkem.“ Teprv o poledni „posváti“ trochu hrachové polévky s chlebem. I dobytek toho dne se postí, ráno dostanou toliko krávy „na hladno“ po kousku „osúcha“ (přesného, nekysaného chleba) s „husinou“ (husím sádlem), aby jim příštího roku čarodějnici neškodily a choroby se jich nechytyaly; o poledni se i dobytku trochu pohodí. Za to „oběd“ chystá se jak rodině tak i „statku“ co nejštědřejší. Když by chudobná hospodyně celý rok chleba nepekla, na štědrý den koupí si naň mouky. Z těsta chlebového nejprv upeče „podplamenník“ své kozičce, zámožnější gazděna peče kravám, ovcím, kozám, koňům po zvláštním podplamenníku. V dolka toho, do něhož zapekou se bylinky, co byly o božím těle na oltářích, dá se pak po kousku každému dobytčeti. Potom teprv gazděna peče chléb domácím. Pekouc koláče z každého těsta i „potěradla“ (povidel, máku, tvarohu) uběře po kousku, upeče z toho „osušek“ a podělí jím všecek statek. Po poledni chystá oběd, nejprv „šedračku,“ pak ostatní jídla. Na šedračku dá se vařiti hrachu do hrnce, do něho se přidá suchých švestek, hrušek a „kozáků“ (hřibů), se dva kousky „kvačky“ (sladké řepy) a zemákův, aby se rodily. Polovice šedračky se usuší a celý rok statku do soli přidává.

Když se mláti, odloží gazda snopek ovsy. Večer, když se již rozžalo, děvečka přinese snopek do jizby a „ščastikuje“ s ním takto: „Pochálem buď Ježíš Kristus. Daj vám pámbů šestí, zdraví na tento nový rok, všeho dobrého rozmnožení, hřichům odpuščení, co sebě žádáte od milého pána boha, aby vám to pámbů dal: menší hřichy, větší radost a po smrti králoství nebeské, tak do roka ve zdraví a ve ščestí Krista pána na zemi dočkat a s týmto novorrozeným Ježíškem se radovali. Vám, hospodáříčku, do roka sto tolarů do pokladnice uložití, vám, hospodyňko, sto otepí (lnu) jak hedbáv, a vám, dítky šestí a zdraví; vinšovala bych na sta tisíce, ale vám vinšuju králoství nebeské.“ Když takto poščastikovala, dá snopek gazděně, ta rozestře jej po stole, na jeden roh položí pecen chleba, na druhý slaměnku (ošátku), v níž jest po trošce každého obilí, mimo to česnek, cibule, petrželí. Na to na všecko prostře obrus a postaví naň svíčku, kteráž toho dne na stole musí hořeti, byť po celý rok jen světidly svítili. Než zasednou za stůl, pohodí se štědře statku; když pak se všichni byli shromáždili okolo stolu, pomodlí se s hospodářem hlasitě a zapějí nábožnou písni. Na „oběd“ hospodyně toho dne uchystá tato jídla: šedračku, zelí s chlebem, kozákovou polévku, kaši pohančenou s medem, krupičku kupovanou, dobré omaštěnou a perníkem posypovanou, v dolky; na konec shrívánou a okořeněnou kořalku. Když se jí, jeden každý z každého jídla první lžíci odloží na zvláštní misku, kteroužto libací po večeři všecek statek po trošce se podělí. Oběd končí se opět společnou mo-

dlitbou a zpěvem. Od stolu nesmí žáden odcházet, až všichni v jedno vstanou, pročež hospodyně všechna jídla na jednou na stole postaví.

Stál zůstane, jak se prostřel na štědrý den, pokryt po celé svátky; po každém jidle odrobinky se smetou na obrus vedle chleba. Teprv na Stěpána po obědě se stolu se uklízí. Nejprvě se svíne obrus, odrobinky děvečka sebere a rozeseje po zahrádce, aby se urodily „voňičky.“ Z obilí ve slaměnce nasype se trochu kurám do obruče, aby se netoulaly a nezanášely, ostatek se schová, a když se seje, přihodí kravám, aby dobré dojily, slámu seběže gazda a pozuvazuje po belince na halouzku každého stromu, by obrodil.

Předpolednem, když gazděna na chléb váli, dva vezmou sekery a jdou ke stromu neplodnému, hrozíce mu, že ho setnou, když nerodi. Tu gazděna vyběhne, hladí ten strom rukama od těsta, prosí, aby ho nestinali, že již roditi bude, načež dostane milost.

Po večeři vyzvídají rozmanitým spůsobem, co komu toho roku souzeno. Před večeří děvečka odloží na vatře žhavé uhlíky stejně velikosti do počtu domácích a počítá je nazpátek (5, 4, 3 . . .) Po večeři spěchají všickni podívat se, komu uhlík zhasl. Čí který uhlík, nebuděš.“ Komu souzeno toho roku zemříti, prorokuje se také ze let. Komu vstupuje kouř vzhůru, bude živ a zdrav, komu jde do dveří, zůstanou toho roku všickni zdrávi, pakli zakvokoce kura, někdo do roka umře. Dívky jdou na dvár, naberoú s náručí dříví, v jizbě pak polena počítají. Jsouli sudou, vdaří se, které lichou sedlo, zůstane toho roku (klína) a vysype na křížných cestách. Ze které strany přiletí pták zobat smetí, z té přijde ženich. Také strkají hlavu pod necky nebo zhýbají se nadre srubem studniční, hádajíce ze šumotu, jakého řemeslníka za muže dostanou. Některá slyší jako tkalce za stavem tkáti, jiná kováře bušiti, tesaře tesati atd. Přiletili při večeři moucha na stál, je to znaméním, že rodiny do roka přibude.

Na štědrý den po večeři přinese čeledín z lesa „ščastičku,“ jedlovou to větvíku o třech vrškách, a vstrčí ji do hnoje. Časně ráno před jitřním jde děvečka na potok, na známou nám už jordánku, vezme ščastičku a namáčejíc ji v jordánci kropí všecky domácí, ani ještě leží, takto říkají: „Pochválem bud Ježíš Kristus. Pámbu štědrý den. Na to všickni povstávají, jordánku vylejí na mísu, do ní si vloží každý po penízi a pak se umívají. Potom děvečka jde s vodou do chléva a do ovčírny, kropí dobytek a ščastíkuje i jemu. Ščastička se pak rozčešne ve tré, jeden vršek se vstrčí pod poval v jizbě, druhý ve chlévě a třetí v ovčírně, kdež zůstanou až do roka.

Na první neděli adventní dívka zasadí si do květníka „révek“ (větvíčku) višňový a polévá ho každý den před sluncem východem z huby; révek vyžene pupence a na boží narození bude rozkvětlý. Toho dne „opěří“ (okrášlí) jej dívka pozlátkem a dá svému milému za klobouk.

Kdo chce poznati, které ženy jsou „bosorkyně“ (čarodějnici), počne „na Luce“ (13. prosince) dělati „stolec“ (stoličku pod nohy) a každý den na něm něco udělá, by byl právě na boží narození hotov. Mimo to vyhledá si kus desky z rakve, ze které vypadla „krkoška“ (suk), sedne si za oltářem na stolec a dívá se děrou v desce po kostele. Která je bosorkyně, každá má „hrrotek“ (dížku) na hlavě. Těž ministrant, přenášeje toho dne misál s evangelia na epištolu, podívá se po kostele, uvidí bosorkyně.

Od Luce do božího narození děvečka nosíce „drvená“ (polena) k peci, každý den po jednom odloží, na boží narození se jimi zatopí. Která je bosorkyně, přijde ptat ohně, jehož se jí ovšem dátí nesmí.

Valaši pokládají se za potomky valachů t. j. pastýřů Betlémských. Mně babka Karlovská tuto legendu o tom vypravovala: Tam při Betléme pásali valaši celou zimu, všecko tam bylo zelené. Potom svět sa rozlážál po pahrbkoch a každý si vychraňoval v hoře, kde by jaké místečko moh měť. Rozlážali sa, rozlážali po všech končinách země, a tak sa valaši z Betléma dostali až sem, všecko ludé křesťanščí.“ A když prý rektor Liberda na Karlovicích o koledě zpíval: „Staňte, *hlípi* valaši, nic vás zlého nestraší“ (m. staňte *hore*, valaši), hospodáři pravili, že co on jim do hlípy nadává, že sa Kristus pán mezi Valašy, s prostým ludem narodil a ne mezi pány. Tudiž nikde snad tolík vánocních koled poesie lidová nevytvořila jako na Valaších. Koledy zpívají na Stěpána večer děti pod okny, a na jitřní provozovávali „valašskou mísí“ rechtoři po celé Moravě. Sbírka Sušilova zavírá v sobě hojně valašských koled, posud jich však dosti v lidu neposbíraných, z nichž tuto položím několik úryvků zajímavých svou prostosrdceňou naivnosti: Anděl přichází k „Betlémskému salaši“ a zpívá: „Grolia, grolia! Staňte hore valaši, nic vás zlého nestraší.“ Slyšíce to valaši povídali si: „Co to anděl povídá po latinsky grolia? My toho nevíme, latinsky neumíme. Běžte zbudíš Kystera, nech ide vořaf Juru, on chodíval do školy, on po latinsky umí.“ — Kystera Juru zavolá a dává mu naučení, jak se chovati: „Oděj sa do bruncleka, ať sa tě nepoleká, máš špinavú košulu, zapni sa až po bradu, přivítaj ho uclivě, nedávaj pěsti k hubě.“ — Jura ubírá se k Betlému, zatím však nedočkaví valaši pobídnou Ondru, aby vylezl na buček, podívat se k Betlému, co tam nového: „Ondro, čachaj na buček, vezmi s sebú obušek, podívaj sa k Betlému, co nového u chlévů, potom sleza povíš nám, co nového bude tam.“ — Ondra vykonav, co mu přikázáno, vypravuje: „Viděl sem, bratři, k Betlému velké světlo u chlévů, dítátko urodzené, za jesličky vložené, všecko sa třase od zimy, dyť nemá kúska periny.“ — Tu pojme litost Valachy i nabízejí se dítátku pomoci: „Já mu požčám své župice, obuju mu nohavice, kožuchem ho přikrýju, snáď ho trochu zahřeju.“ — Zatím se vrátil Jura: „Hopsa, bratři, k vám spěchám, tak běžím, sotvá dýchám.“ — „Co tak běžíš, Juříčku, a nejděš po malíčku chodníkem k nám?“ „A já idu dolinu a nesu vám novinu.“ „Co pak tě to v noci nese, či si snáď poblížil v lese?“ „O bratrově nájmilejší, radujte se. Narodil sa nám ctný Mesiaš, o něm povídali staříček náš, že sa má naroditi, že má z neba stúpiti, spasitel náš.“ „Jak my k němu půjdeme, co pak my mu vezmeme?“ „Já vás k němu

povedu a vezmu plástek medu, ty, Ondro, vem fasku bryenze na koledu.“ „A já sem dosti v strachu, mám edem špetku hrachu!“ „Teho on ti jest nebude, milá brachu. Vezmi ráděj smetany, to je dobré pro pány.“ — Ale příšedše k Betlémskému salaši, stydí se přece těch „pánův,“ i po býzejí jeden druhého, by šel napřed, až jeden z nich připadne na moudrou myšlenku: „Di ty napřed, Antoni, ty's osoba úřední.“ — Pak chválem bud Ježíš Kristus mezi všemi.“

Půst zachovává se velmi přísně. Ráno se netopí, teprvé když přijdu z kostela, uvaří krupice, kterouž pojídají s omáčkou z povidek nebo suchých hrušek, aneb „obědvají“ pečené zemáky se mlékem nebo kyselou polévkou. O poledni „posváci“ kousek chleba nebo chladný zemák. Na večeři opět zemáky se mlékem. Ráno i statek se nechá „o suchu,“ o poledni se mu přilepší.

Na „smrnicu“ (smrtnou neděli) nejmladší „nevěsta“ v osadě, t. j. dívka, která se nejposledy provdala, spraví „Mařenu“ do zvláštních šatů, kterouž pak děvčata z dědiny vynášejí nazpět s jedlovým májkem se vracejíce.*)

Na veliký pátek před sluncem východem ženou statek na potok, kdež jej i sebe na proudě umyjí, aby zůstali zdrávi, dívky aby byly hezky. Pějet o tom píšeň: „Hovězské panenky, černé oči máte, enem mi povězte, čím sa umíváte. My sa umýváme enem jednú v roce, studenú voděnkú ráno na potoce.“

Když se dobytek na pastvu vyháněti má, hodí mu řetěz pod práh dovi „na petruželé,“ ten už ví, co to znamená, vezme březovou metu „dřevěný oheň,“ kterýž po celý týden nesmí vyhasnouti. „Z pozahor“ (ze Slovák) přinášejí „svíčky zelinové“ z úročnice a bahnitky ve smole od čárův a kouzel. Domácim gazděna upeče „předplamenník“ chlebový, pomaže ho medem a dá každému po kousku, aby byli dobrí.

Na bílou sobotu gazděna upeče beránka z těsta a zapeče do něho klobásu. V neděli „na hrubé“ beránek se posvětí a při obědě gazda neboť jím všecky domácí. Ale „paníček“ (skrojek) s něho schová, pějí v kostele pašije, duchové suší peníze. Kdo se opatří knížkou, řemůže „zemského zboží“ dobyti. Napřed musí říkáním z křištáfský pochodí na ně paníček, i může si jich potom dle libosti nabrat. „Jednúc vytáhl peníze až na vrch a hodili paníček na ně, ale duši nebyli pověšati.“ „Hen teho majstra v té červené čepici.“ Ti sa teho tak ulekli, že sa rozutíkali kam kerý. Ale duši vořali za nimi: „Vemte si, co ste tam dali, lebo pomárníme (zhyneme).“ Jeden sa vrátil, vzál paníček a peníze hrk do země. Podruhé napřed duchy zemským klúčem povázali. Duši povídali: „Vemte si to zemské zboží, edem nás rozvažte.“

*) Obřady při tom a písni zevrubně vypsal B. M. Kulda II. 295.

Ale tepru dyž jim slibili, že jim nic neudělají, říkali modlitbu nazpátek a rozvázali jich a velký poklad peněz odnesli. Ale byli to ludé odkudsi z cuza, a tož tolké zemské zboží šlo do cizích krajůch.“

Na bílou sobotu, když se rozváží zvony, běží kde kdo do zahrady a po čas zvonění při gloria třesou všemi pokud možná stromy, aby obrodily příštího roku.

O černokněžnících už dosti bylo vypravováno, ale nezpomínám si, bylo kde náležitě původěno, odkud se berou. O tom poučila mne babka Karlovská takto: „Ze dvanásti, co chodá do škoły a idú na panáčky, edem jedenást sa jich vydaří, každý dvanásty zběhne jak Idáš a je potem černokněžníkem. Chodi všecek v černé jak jiný panáček a nejí lež od černé krávy mléko a od černé kury vajca, keré si sám uvaří. To člověk mu dá zadarmo, bůh zaplat vše váži než peníze. U nás na Karlovicích je taky obyčaj, dyž přijde pocestný člověk, dá sa mu všecko zadarmo. Černokněžníci sú dobří ludé, jak svatí.“ Černokněžníci vynímají draky z Karlovského jezera a rozvážejí do dalekých krajin. Tam draka zabijí a za drahé peníze sekají, neboť obyvatelé horkých těch krajin dávají si dračí maso po kousku pod jazyk, aby od horka neshoreli. Drak v jezeře Karlovském napřed je hadem; když ho po sedm roků nikdo nespátrá, ostane zmokem se zlatou hlavou. Po druhých sedmi letech, nebudeli nikým spatření, zmok promění se v draka s dlouhým ocasem a podobou koňskou.

Aby černokněžník draka z jezera vyňatého na uzdu pojati a osedlati mohl, potřebuje k tomu ohlavu z konopí z devíti chalup vyptaných. Jednou vyšli černokněžníku dva draci, tož osedlal jednoho sobě, na druhého posadil „ogara“ (chlapce) z Karlovic. Když jelí do těch horkých krajin, drak se ptal co chvíle černokněžníka, kde jsou. Bylili právě nad horami, černokněžník mu řekl, že jsou nad pěknou dědinou, tož drak pustil „sněžnice“ (kroupy), a když byli nad dědinou, řekl mu, že jsou nad horami, tož pustil děšť. Když maso vysekali, ogar obdarován hojně „odespal“ (usnul), potom probudiv se ocitil se nevěda jak zase na Karlovicích. „Raz ho chytli na Karlovicích a četnici ho zavřeli do husacníka, ale on sa ztratil a na třetí den sa popás (postil) na Karlovicích. Vyňal draka v jezeře a nepustil sněžnic na hory, lež na Karlovice, a hned ludé pravili: Proč s člověkem neměli pokoja, dyž ho neznali!“

Narodili se dítě zubato, bude Morou, kteráž v noci po lidech chodí, na ně tvrdý spánek dopouští a pak jim z prsou krev ssaje. Daloli by se takovému dítěti, než okusí prsu matčina, dřevo do úst, bude choditi na stromy. Ale matce obyčejně bývá dítěte líto, že by zhubeňelo, pročež mu dá do zuba kravský eicek, a tak bude choditi na „ludské“ (eizí) krávy a bude silno. Koho tlačí Mora, dají mu pod hlavu nůž, potrou mu prsa a okno od jizby česnekem a zapichnou do čtyř úhlův okna sídla.

Dívka, která zrušila slib svému milému, po smrti stane se Slibkou, chodí v podobě bílé ženy po horách a láká k sobě mužské hlasem: „Ú, pod sem.“ Ozveli se jí, hned bude u člověka a potancuje s ním do smrti. Dle báje Karlovské Slibka se rozmnožuje, neboť se připomíná její „stařena“ (bába). „Šindeláři dělali v horách. Přišla Slibka,

ale oni pod pod huně, edem nohy měli venku. Slibka dívající sa tomu pravila: Už sem tisíc let stará, ale takého stvořeňa sem jak živa neviděla, co by tolko noh mělo a hlavy ni. Ale půjdu pro stařenu. Zaté šindeláři pozutíkali. Stařena přišla a ze zlosti, že jí utékli, pozatína jím pantoky do jedle, že jich museli vyřezávat."

Naivní názor světový lidu valašského vybájil celou řadu mythických bytostí a věří v ně posud. Poněvadž však o nich už Kulda podal zprávy zevrubné a důkladné, pomíjím ostatních. Mythologie pohanská i z řeči lidu tytýž proleskuje, jako z častého pořekadla „na ty bohy“ (jinde na Moravě „na ty zbohy“), což znamená asi tolik co „na štěstí“ (se stalo nebo nestalo to a to). Ba naivní obraznost lidu posud ještě všeckaké mythy snuje, jakož jsem se přesvědčil, když mi babka Karlovská celé báje vypravovala o našem králevici Rudolfovi. Táž osoba vykládala mi biblické dějiny starého i nového zákona protkané divnými smyšlenkami ano i celými básněmi, z nichž některé jsem poznal jako staré známé ze sbírky Sušilovy, při čemž mi se diviti bylo obrovské její paměti a lahodné plynnosti řeči, kteréž by jí každý kazatel a řečník parlamentární mohl záviděti.

Z hojných pověr lidu valašského dotkneme jenom některých, jmenovitě takových, které se nám důležity vidí hledík k bajesloví a obřadnictvu slovanskému.

Když se bouřka blíží, vynesou ven pantok, lopatu od peci, ohřeblo a vidly a položí před chaloupou křížem (na Karlovicích vynášeji také stál), pak pozotvírají okna i dvéře, aby skřítek uteci mohl, sice „skřítek, ten čertík, před hromem se krýje a krýje, a fuk člověkovi pod pažu, a hrom ho zabíje.“ Když padají kroupy, sbírají je a dávají za ūnádra.

Když novorozenátko kupají, dají mu do koupele devaterníku a stříbrný peníz, aby bylo šťastno, a jeřabin, aby bylo červeno a krásno. Když dítěti vypadne zoubek, matka má jej sníti ve chlebě, nebudou ho zuby boleti.

Lekloli se dítě něčeho, lejí nad ním olovo, by poznali, čeho se leklo. Byloli to nějaké zvíře, nakuřují dítě chlupy s něho. Když dítě zatne vřed, roztrhnou na něm rychle šat a zakopou pod okap nebo hodí do vody.

Když je žena v „pořahu“ (v koutě), nesmí choditi s hlavou nazvitou a za mezi ven. „Na Vsacku byla žena toho nezachovala, tož ju schytlo do luftu a donělo na pátu dědinu, posadilo a pěkně jí povědělo, aby toho věc nedělala.“

Malé „ogary“ (chlapeči) i mladé psíky „zamrazují“: prostrčí je tříkráte po sobě hlavou kolovou, tím je „zamrazen“, nechytne se ho již střelená ani tatá.

Aby „jastřábica“ kuřat neviděla, postrkají je gazdovi, an má oči zamženy, za ūnádra; ten očima zamženýma vyjde ven, pustí kuřata, vráti se do jizby a tam teprve prohledne.

Kladouce nebožtíka do rukve, dávají mu peníz do ruky, „aby hospodářství nešlo za ním.“ Umřeli gazda, rozetnou peníz, polovici dají umrlému, druhou polovicí nechá si gazděna. Vynášejiče rakev do síně a v den pohřbu ze síně ven, tříkráte ji drenou o každý práh, říkajíce: „Odpočinutí lehké dejž mu pane.“ Vezouli nebožtíka s mísou

vzdálenějšího na voze, nejprvé potrhnu tříkráte vozem, zastaví a pak teprva jedou.

Nářecí valašské jest nejzachovalejší, nejpřesnější a nejpěknější ze všech dialektů českomoravských; tak plynne a tak lahadně, jako z úst Valašky Karlovské nezní nikde řeč naše česká. Neliší se celkem hrubě od sousedního nářecí Slováků uherských i moravských, vyniká však přece některými zvláštnostmi, že mu v dialektologii českomoravské své místo vykázati třeba. Mluveno jsou nářecí valašské zcela jinak se nese nežli slovácké. Slovák mluví pomalu, povážlivě, jaksi váhavě, Valach hbitě, jadrně a plynne, na Karlovsku a Rožnovsku s přízvukem poněkud polským.

Není zde místa, bych zevrubně vypisoval zvláštnosti nářecí valašského, přece však, aby obraz úplnější byl, alespoň některé vyloučím.

Valaština vyniká nepřehlasovanými samohláskami *a*, *o*, *u*: dobrého muža, ostrého nože, stolica, duša, jahňa-jahňate, tela-telate, mňa (mne), fa (tě), sa (se), čakaf, vyvádat, nálepší (na Vsacku: nálepši), moju růžu, kostú, plúca, juh, dělajá, píju, o sv. Juří, do staveňa, ščúr, ščuka, na poloch, bačo! dušo! sedá (oni sedí), prosá, stójá (na Vsacku: sedíja, prosíja, stójija).

Kvantitou samohlásek značně se liší valaština od češtiny i od slováčtiny moravské. Společně se slováčtinou nedlouží hlásky ve mnohých slovech dvojslabičných a jednoslabičných, v nichž v češtině délka vznikla přízvukem: jama, klapa, para, rana, skala, vrana, žaba, kameň, hrach, mak, prahl, lipa, lyko, tylo, věko, větr, sněh atd. — Tolikéž nedlouží se infinitiv kmenů otevřených sloves I. třídy: kryf, pit, šít.

Jako slováčtina tak i valaština dlouží samohlásky před hláskou *j*: nálepší, žéjdlik, mojé, dobré matky, pěknější, hójim, stójim, příjdu (vyjma *aj* a *oj* na konci slov: vojaj, pokoj).

Se slováčtinou valaština dlouží kmenovou samohlásku v participii minulém sloves I. tř. kmenů zavřených. Slov.: nésł, vézł, védł, pékł, val.: nés, véz, véd, pék. Mimo to v nářecí slováckém dlouží se samohláška před *ł* v participii minulém v rodě mužském jedn.: volál, chodíł, sedél, kúł, ale: volala, chodila, seděli, kuli atd. V tom s ním souhlasí valaština Vsacká; Karlovská a Rožnovská dlouží mimo to *ě* a *u* ve všech tvarech: sedél, umřela, klečeli, stanúli.

Od slováčtiny liší se valaština Karlovská a Rožnovská (nikoli Vsacká) dloužením vsyuného *e*: okén (slov. oken), mérék, skél, nésél (slov. nesł); dlouhým *á* v genitivě množn. vzoru kuré: kurát; dlouhým *é* v 1. a 2. os. množn.: neséme, neséte; dloužením kmenové samohlásky v celém přítomném čase těchto sloves: sedět-sédím, běžet-biéžím, ležet-ležím, hořet-hoří.

Jako slováčtina tak i valaština přisně rozeznává *i* od *y*: vyt-vít, byt-bít výr-výr; měkké *l* ode tvrdého *ł*: uhel (kout)-uhel (spálené dřevo), plút (plovati)-pluť (plíti), lež (Lüge)-lež (liege); obě mají společný dlouhé *l* a *r*: vlk-vlča, hrčet-hříkař, držat-zdřžat a jotované (měkké) *b*, *p*, *m*, *v*, *f*: hrábiata, kúpia, krmia, krvíu, trefiá, *ú* za české *ou*: rybú, nesú; šč za šť: ščestí, ščedrý.

Valaština Karlovská a Rožnovská přisouvá *ch* ku jmenům v *r* zakončeným a ku genitivům množn., v *u* a *í*: bratrch, větrch, cukrch,

sousedůch (= gen. pl. i přídavné: sousedůch syn), kostích. Na Vsacku toho není, za to tam velmi zostra vyslovují zdvojené *n*: *panna*, *povinnost*, *súkenný*.

Jako v nářečí slováckém tak i ve valašském dativ množn. rodu mužského a středního končí se v *om*, lokál v *och*: chlapom, nožom, polom; chlapoch, nožoch, poloch.

Instrumentál množn. zcela pravidelný jest (jmenovitě na Vsacku) až na vzor *pole*: z vojáky, s chlapy, s tými zemiáky, tými tanci, z robami, ze známými ludmi, dobrými slovy, *polmi*, i mezi dvěma háji, mezi dvěma dolinami; ale: rukami, nohami, očami, ušami.

Číslovky *dva*, *tři*, *čtyři* mají v gen. a lok.: dvůch (dvoch), třech, štyroch.

Infinitiv sloves končí se v *t* (slov. *t*): volat, nést; přechodník přítomný zakončen jest v *aci* pro všechny tři rody a obě čísla (řídceji jako ve slov. v *a*): vezaci, sedaci, stojaci, vořajaci, kupujaci (slov. veza, seda, stoa, vořaja, kupuja).

Slovesa V. třídy vzoru *tesati* mají v 1. osobě jedn. -*u*: česu, lízu, čicu, lécu, hvízdu, říču; též: sbíru, zpívú, dívu sa.

Participium minulé muž. rodu kmenů zavřených *ł* buď odmítá, buď vsouvá mezi ně a kmen *é*: moh-mohél, nés-nésél, véd-védél.

Sloveso býti má v 1. os. jedn. *sem* (slov. *su*), neň = nejsú, věděti má v 3. os. pl. vědá, jísti jedá (slov. a na Vsacku: vía, íja).

Značněji se liší valaština jednak od spisovné řeči jednak od nářečí slováckého příslovkami a spojkami. Náměstkový živel českých příslovek *kud*, *tud*, *sud* zní valašsky *kel*, *tel*, *sel*, nebo *ky*, *ty*: pokel, dokel, odkel, odnekel, zakel — potel, dotel, odtel — posel, dosel — poky, doky, odky, zaky — do ty, zdoty (= pokud dokud posud atd.). — *Enem*, *inym*, *edem* = jenom. *Chyba* = leč, než: Nepočúl sem chyba tak. *Leč* = ale, nýbrž, než, až: Hospodář ví, leč já ne. Leč sa vrátím ze stodoły, už chodníka neznať. Leč přijde, dáme mu. *Lež* = než: Radši bych umřela, lež by sa vydala. *Bar* = třeba: Nech říču bar všeci. *Ved* = vždyť: Ale tož ty, ved máme nakládat. *Jednak* = přece: To bych musel všecky krávy prodat a potom bych býl jednak žebrákem. *Jak věrně*, *jak ruče* = jakmile. *Až* = at: Zapni sa, až ti není zima. Daj pozor, až nezletiš. Pověz ně, až vám. *Leda* = aby: Šukali sa tam, šukali, leda Verunku dostali. Sama královna písaníčko psala, leda synečka na vojnu dostala. Záporoukou na Vsacku jest *ne*, na Karlovsku a Rožnovsku *ni*. Na Karlovsku a Rožnovsku vkladá se často spojka též: Moc-ji též ten kabát koštujte? Potakuje se slovci: tož, aha, istě, kataf ni (ovšem), to sa ví. Odpověď začíná často slovci: fanu fa.

Od slováčtiny valaština liší se též složenými předložkami: ponad něho, popodeň, popod ruku, z pozastola, z pozahory, povedle lesa a p.

Rád bych pojí se s infinitivem: Rád bych pomoci. To bych já sa nerád dožraf. Ráda bych k nim přijít.

Zvláštní jsou tvary jmen přídavných v *istý*, *astý*: běličistý, černistý, kropianistý (kropkovaný), kamenistý, skalistý, liščistý (červený jako liška), červenastý, bělastý. Vysokúcný kopec, je kopec velmi vysoký, skorúcnco, velmi skoro (časně), staruňký, velmi starý, celuňký celý (ganz und gar), zdravulký, velmi zdravý, malýký, malý, maňkavý, trochu

malý, hľupkavý, přihlouplý, ščaslivý, šťastný, močný rok, mokrý, lukavé kvítí, luční, nižní, vyšní, nižší, vyšší, první, první, domajší, domáci.

Mnohými zvláštnostmi vynikají slovesa s předložkami složená: odespat (usnouti), otmet (zatměti), proženit syna (jako provdati dceru), stromy sa přijaly (ujaly), ubál sa (jako ulekl se), ušel (odešel), ulibí sa komu (zalíbiti se), ustál v horách (zůstal), zabíj sklenku (rozbiti), zadivil sa temu (podivil se), zamdlel (omdleti), kde to zapadl (popadl), zabylo mu ho lito (es wurde ihm leid, bylo, es war), zachtěli sa (zamilovali se) a m. j.

Slovníkem valaština značně se liší od spisovné češtiny i od slováčtiny, zavírajíc v sobě mnohá slova tuto buď neznámá buď z občlu vyšlá. Z větší zásoby podám jen několik na ukázku: *blazgo* (destivé počasi), *bližnáci*, *bližnata* (dvojčata), *bryja* (lizačka povídlová), *buroň* (býk), za starých *bytů* (časů), *druzgať* (bíti), *dérbek* (malé dítě), *glaň* (bahno na louce od vody vystoupilé; louka *podglaňená*), *haferry* (borůvky), *hlobit* (udeřiti), *chasně* (nemluvně), *chasník* (malé dítě obělio pohlavi), *konár* (haluz), *krkovať* sa (hrdliti se), *křesný otec*, *křesná matička* (kmotr, kmotra), *křesníček*, *křesnička* (dítě na křest nesené), *kříb* (chrást), *kuzna* (kovárna), *kuzno* (uzda), *zakuzniť* (zauzdít), *letvinka* (ratolest), *mesla* (mírka), *náběl* (dojivo), *nevodomý* člověk (*slepý* užívá se jen o zvířatech), *skaliciť* (zmrzačiti), *osnažiť* (očistiti), *pastorek*, *pastorkyně* (nevlastní syn, dcera), *pluta*, *pluhava* (deštivé počasi), *rovesník*, *rovesnice* (stejněho věku), *sajdák* (pytel), *sotíť* (žduchnouti), *svat*, *svatka* (tchán, tchyně), *ščebel* (šprušel v žebří), *šútá koza* (bezrohá), *tesknice* pl. (domáci nemoc, Heimweh), *trut* (otrava), *tumavy* (přeháňky), kostel sa v dálce enem *ťakví* (obliskuje), *úsat* (houser ve kříži), *ušipaný* (špinavý), *závala* černá, (černý mrak. tuča), *zločin* (zločinec).

Podotkli jsme již, že v řeči moravských Valachů, jmenovitě v terminologii salašnické zachovalo se hojně slov rumunských, jež zřejmě dosvědčují, že mezi osadníky našeho Valašska zastoupen byl také živel rumunský. Položíme tu některá taková slova dle dotčeného spisu Miklošičova: *bača* (bačjú, Senner), *brymza* (bržnuzb), *čarták* (bouda, rum. cerdac, tur. čárdág, persky čárták), *geleta* (għelietb), *glaga* (kiag), *grún* (stráň chrastím porostlá, rum. gruňū), *chotár* (hranice, meze, pak teritorium celé obce, rum. chotar), *kasanka* (kăsan, domáci), *koliba* (kolib), *krídel* (kărd), *kurnota* (korn, l. cornu, roh), *mosor* (mosor, boule), *pistrula* (pistruju, kropenaty), *putyra* (putirb), *redikať* (ředikare, stehovati), *stryga* (strigoje, čarodějnice), *struňga* (strungb), *urda* (urdib), *vatra* (vatră, ohniště), *žinčica* (žinticb). Také slova: *gevěrec*, *komárník*, *pajta*, *pirť*, *plekať*, *taliga*, *vakeša* jsou asi původu rumunského.

Podřeči frenštatské, jsouc na rozhraní valaštiny a tak řečené laštiny, od rožnovského podřeči liší se hlavně nedostatkem dlouhých slabik (kratky, dluhy, nam, budu pl.) a změkčováním slabik *de*, *te*, *ne* v *dě*, *tě*, *ně*: dělatě, budětě, tětka, něbyl, těply. Instr. množn. r. m. je z pravidla *ami* (s chlapami); přízvuk na předposlední slavice.

Podřeči kelecké některými zvláštnostmi od ostatní valaštiny podstatně se liší. Rozšiřujeť nejen ú a ý jako čeština, nýbrž i ě a ī v *ou* a *ej*: budou, velkou vodou, kostou, rouža, vroula, hořebou, nožou (ale

dat. hoľubom, nožom), bejk, pejcha, dobrej, psejk, přejkopa, nalejvať. Valašské praviá, mlátá, sedá, ležá a p. zní po kelecku: pravijou, mlátijou, sedijou, ležijou. Participium minulé že neodsouvá: nésť, kladl, védľ, sedľ. —

Typus valašský je z nejkrásnějších na Moravě. Valach je postavy vysoké, vzrůstu stepního, těla složitého, vzezení intelligentního. Tvář má podlouhlou, nos přímý a dlouhý, oči bystré a jiskrné. Chůze je hbité, kroku drobného, při práci, když se mu do ní chce, velmi obratný. V pradle je čistoty milovný, všude při vodě viděti zasazený kotly, v nichž se prádlo „zvárá.“ K cizinci je přívětivý; pojali k němu důvěru, sdílný a hovorný, aniž se sníží k otrocké ponížnosti. Děti, jež jinde před cizincem zdaleka utikají, na Valašsku dají se s tebou v důvěrný hovor, povídá ti na požádanou svá říkadla, i písne své ti zapívají. Rodinný život je patriarchální, čeládka počítá se za členy rodiny. Služebná „dívka“ (děvečka) říká gazdovi „tatulko,“ gazděně „mamulko;“ starému člověku, i cizímu, říkají vůbec „tatíčku.“

Těla jsou Valaši otužilého, zdraví pevného, dožívají obyčejně starých let. Pradědové, zdá se, že se tam vyskytuji častěji, mají pro ně zvláštní název. Otec otcův jmenuje se totiž „staříček,“ otec staříčkův „děda.“ Na Karlovicích viděl jsem stařenu 82letou, ana na poli odzínaла mladých žnic a při tom si vesele „hečela“ (pozpěvovala). Od nemoci jsou po ruce „zeliny“ nebo „božec,“ nepomáželi to ni ono, jedou pro „panáčka.“ Častěji jest u nich jakožto u horalů záduch.

Pověděli jsme již, kterak nedostatek úrodné půdy Valaši nutí hleděti si též drobného průmyslu a obchodu. Pracujeť se ovšem dle zděděných po předcích spůsobu prostředky primitivními. Přes to však vynikli nejednou mezi Valašy znamení samoukové, jmenovitě v rezbarství. Ano dva bratří Šidlové ze Zubří „od náture“ stali se varhaníky bez žádného návodu. Staví varhany nové a spravují staré, přičemž sami všecko si dělají: cínové písťaly lejí, kosť na klapky připravují, povrch varhan natírají.* Jeden Valach od Vsetína lila pěkné zvonky na ovce, při čemž chytí se též výdělku výnosnějšího, lila mosazné dvacítky, jichžto prý, dokud se s nich neotřelo postříbení, od pravých nebylo rozeznati. Jiný zase z Vigantie „cajnochoroval šajny.“

Poetické své nadání Valaši skvěle osvědčili svými pohádkami a písniemi národními. „Pohádky z okolí rožnovského“ sebrané B. M. Kuldou náležejí zajisté k nejkrásnějším pohádkám našim, a pestrou kyticí moravských písni Sušilových zdobí nejedno sličné kvítko sebrané na horách valašských. Nyní však poesie národní jako u nás vůbec tak i na Valašsku již odumírá; vytratily se staronárodní „gajdy“ (dudy), umíknul zvučný cimbál, onémely švitorné housle, a za nimi doznívají též písni národní. V Johanové u Vsetína našel jsem ještě znamenité zpěvačky, jež správně a pěkně zpívaly ty „starosvětské“ písni valašské, kdežto na Hovězí, osadě odtud sotva pět mil vzdálené, deset, dvacet písni mi zpívaly na jednu notu nebo prostě „říkaly“ noty ani neznajíce. Na Hrozenkově již neumějí správně zazpívat překrásné písni „Ta naša lavečka,“ kterouž odtud Sušil do své sbírky zaznamenal.

*) Zajímavou o tom zprávu podal Fr. Brzobohatý ve Květech na rok 1866, str. 273.

Valach rád si založí sváj domácí krb. „Chceš-i(lí) umřít jak to hovádko bez téj sédmé svátosti,“ vytýkají tomu, kdo se dlouho nežení. Ten pak uzná toho potřebu i velikou výhodu: „Už sa všeci poženili, já sa také ožením, pošlu ženu na kozáky, a sám sobě poležím. Vraždy a loupeže jsou na Valaších zločiny neznámé, zlodějstvo velmi řídké.

Valaši jsou lid bodré a veselé myslí, pohostinní a družební, jen že se pěkné tyto rysy národní povahy slovanské v době novější bohužel zvrhují namnoze v opačné neřesti: v lehkomyšlnost, marnotratnost a pijáctvo. Lehká mysl do budoucna neprohlédající vyznívá z nejedné písni valašské: „Byli naši, byli, už sa pominuli, šak i my sa pominem po maličké chvili. Nač se tedy trápit zbytečnými starostmi.“ Anebo: „Súsede, súsede, stodola ti letí! Dyz letí, nech letí, šak v ní nemám děti!“ Jmenovitě kletá „gořalka“ vrhá ubohý ten lid v bídou hmotnou a porobu duchovní. Čím větší ve kterém kraji bída, tím více tam oběti vyžaduje kořaleční mor. Hospod a židovských krčem všude plno. Ve Zděchově, dědině o 156 číslech jsou čtyři krčmy, na Hovězí vedle cesty na prostoře asi 50 kroků jest jich šest, ani vzdálené ráztoky nejsou bez nich. Aby kořalka silnější byla a piják „zvěděl, že něco pil,“ t. j. aby do němota se ománil, dávají některé židé do ní lilkový kořen, jehož jim z hor celé nūše donášejí na prodej. Vzdálenější pašekáři, kteří nemají o blízce kořalny, kupují si u židů lili, z něhož si doma připravují tak řečený „šám,“ míchajíce třetinu liliu se dvěma třetinami vody. O slavnostech připravují si z kořalky „valašské thé:“ vaří kořalku na rendlíku a zavařují do ní skořici, hřebíček, cukr nebo med. Některá žena vypije silného toho nápoje až i litr! „Štvrtka gořalky lepší, než dy by zlatý kord do břucha pich,“ pravil mi jeden Valach, když jsem mu oblíbený jeho „truňk“ haněl. Jako jinde víno, tak na Valašsku kořalku opěvují za nejlepší dobro v tomto slzavém údolí: „Na to gořalenka na svět přišla, aby starost z hlavy vyšla. Jak já jí vypiju skleničku, já sobě zazpívám pěśničku.“

Kořaleční tento mor tím jest povážlivější, že i ženy jím jsou nakázeny. I o tom už „pěšničky zpívají:“ „Jaký si hospodář, takovú máš ženu, ty píješ v hospodě, ona píje v šenku. Nač si ňa bereš, co mnú zavedeš, já dělat neumím, než sedět v šenku, pit gořalenku, tomu já rozumím.“ A že takovou hospodyně muž mnoho „nezavede“ (neporídí), i o tom písni vypravuje: „Maj milý mužíčku, nebíj ňa vělice, já sem nepropila enem tři měřice. Jednu sem propila, druhú prománila, a třetí sem s chlapci v kapci vynosila.“ — Že leckterá nerozumná matka i dětem svým už záhy té „dobroty“ okoušeti dává, o tom vypravuje se tato smutná anekdota. Valaška totiž „pleká“ (koří) své děti až i dva roky, aby byly silny a zdrávy. I ptali prý se dvouletého děvčátko, „kde sú mamulka.“ Ja šli ně na Vsetín na gořalku, budú ňa ostaviať, pravilo děvčátko.

V obyčejný čas, jak už pověděno, Valach žije velmi skrovne ba nuzně, za to tím více si popřeje o jistých slavnostech rodinných i veřejných, při nichž ovšem bez kořalky býti nemůže. Takové slavnosti rodinné jsou: úvod, svatba, pohreb a zabijačka, veřejné: pouti, výroční trhy a hody (posvícení).

• Na úvod chodívají v neděli po hrubé. Přede mší sejdou se ženy, počtem až třicet, u šestinedělky, kdež se častují „vařenou“ (kořalkou). Odtud doprovodí šestinedělku do kostela a jdou s ní všecky kolem oltáře na oféru. Z kostela jdou přímo do hospody, kdež sedí a pojícejí do čtyř, do pěti hodin odpoledne. Z hospody jdou zase k šesti-nedělce, kdež se jim vystrojí „trachta“ zrovna taková jak o svadbě, o šesti až dvanácti jídlech. Ani tu se bez kořalky nemine.

Že svatba na Valaších se slaví hlučně, není s podivením, i na svatbě bývá kořalky „do pána boha“; avšak i po pohřbu všecek smuteční průvod ubírá se zrovna do hospody „zapiš smutek.“

Když se „mašík“ zabije, pozvou na oběd všecku přízeň a pak pošlou ještě každému „šperků“ (zabijačky). Na výroční trh do městečka chvátá kde kdo, byť nic kupovati neměl, podívá se alespoň, „jak ide svět,“ domů vracívá se jich nemoho střezvých.

Patrocinium slaví se v každé dědině, kde je kostel, hlučnou poutí, o kteréž se všechno příbuzenstvo z okolních osad zvává na hostinu. Sejdou se cukráři, perníkáři, kramáři a řemeslníci se svým zbožím a improvisují zcela rádný trh.

Hody (posvícení) slavívají se dvojí: císařské a místní, tyto hlučněji a slavněji, pozvet se na ně všecka přespolní přízeň. O trhu výročním, o pouti a o hodech hrává hudba ve třech, ve čtyřech hospodách, ve všech se tančí a pijí o všecko pryč a přechází z jedné do druhé.

Vedle kořalky Valach miluje náruživě „suchý nápoj,“ jak říká tabáku. Jak důležitým „kořením života“ tyto dvě věci Valachovi se staly, o tom vypravuje tato hádankovitá anekdota: „Sla žena na trh, potkál ju kněz a ptál sa jí, co bude kupovať. Tři věci bych ráda koupit; chuti (soli), obyčaje (kořalky) a zvyku (tabáku).“ V Halenkově, Hrozenkově a Karlovicích i ženy kouří zcela veřejně. Jda silnicí pojí se nemálo pokročilé emancipaci tamějších žen, vida žnice, any sobě na poli při práci kouří, až se nad nimi dýmilo.

Poněvadž chasa obyčejně na „hůrách“ (půdách) spává, není dozor na mládež dorůstající tak snadný a tak přísný jako jinde na Moravě. „Volný“ v té příčině duch vyznívá též z nejedné písni valašské, která svou neomaleností až překvapuje.

Lid valašský nalézá se nyní v té kritické době svého rozvoje duchovního, kdy nejen dobré vlastnosti jeví se obecnými etnostmi celé individuality kmenové, nýbrž i neřesti všeliké, jakmile v lid vniknati začnou, ráz povahy kmenové na se berou. Mezi těmito nejosudnější a nejpovážlivější jest zajisté ona neblahá náklonnost lidu k pekelné kořalce. Jí pozbývá lid bývalé mravní síly, upadá v netečnost, v bídě hmotnou a otupělost duchovní. V té příčině potřebí nápravy důkladné a výdatné. Škole a kazatelné připadá tu úloha velmi důležitá. Lid je dobrý a chápavý, dobré sémě zasívané svědomitým učitelem v srdce mladistvá a důrazné, přátelské slovo kazatelovo nepadnou na půdu neúrodnou. Také spolek hospodářský na Vsacku několika šlechetnými lidumily nedávno založený dobře působiti může ve zmrazení a vzdělání našich Valachův.